

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «**ФІЛОСОФІЯ ГЕНДЕРУ ПИТАННЯ РІВНОСТІ
СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ**»

Виконала: студентка IV курсу
група ОФФ-41

Спеціальність: 033 Філософія
(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Філософія

Кожушко Д. С.

Керівник Перепелиця О. М.

Рецензент Компанієць Л. В.

Підсумкова оцінка: за національною
шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії
Протокол № _____ від « » червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Тема дослідження: «Філософія гендеру: питання рівності, справедливості та репрезентації»

Актуальність дослідження: Гендерна проблематика набуває особливої значущості у філософському дискурсі та суспільній практиці, адже вона безпосередньо пов'язана з фундаментальними категоріями рівності, справедливості та репрезентації. Для українського суспільства, яке переживає трансформаційні процеси, включно з європейською інтеграцією та подоланням наслідків патріархальних структур, осмислення гендеру стає ключовим чинником побудови інклюзивного соціального порядку.

Специфіка дослідницького підходу: Порівняно з класичними концепціями гендеру (представлені, зокрема, С. де Бовуар), які заклали основи філософії гендеру, а також сучасними теоріями (Дж. Батлер, Н. Фрейзер, М. Фуко), наше дослідження акцентує на комплексному аналізі гендеру як філософської категорії, що поєднує етичні (справедливість), політичні (влада) та соціальні (репрезентація) аспекти; контекстуалізації проблеми для українського суспільства, з урахуванням його історичних, культурних та політичних особливостей; а також практичній спрямованості – не лише критиці існуючих стереотипів, але й пропозиції механізмів подолання нерівності через гендерно-чутливі політики.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні філософського розуміння гендеру шляхом синтезу класичних теорій (наприклад, екзистенціалістського підходу де Бовуар) з сучасними інтерсекційними та квір-концепціями (Дж. Батлер, Н. Фрейзер); систематизації ключових категорій (рівність, справедливість, репрезентація) у контексті українського соціокультурного простору, що заповнює прогалини в локальному академічному дискурсі; концептуалізації гендеру як політико-філософського явища, з акцентом на його зв'язок із структурами влади, економічною нерівністю та культурними кодами.

Своєю чергою *практичне значення дослідження* полягає в розробці рекомендацій для соціальних інституцій (освіта, медіа, законодавство) щодо подолання гендерних стереотипів та забезпечення рівних можливостей; пропозиції конкретних механізмів впровадження гендерної рівності, зокрема через адаптацію європейських практик до українського контексту (наприклад, гендерні квоти, тренінги з неупередженого спілкування); стимулюванні громадської дискусії про роль гендеру у побудові демократичного суспільства, зокрема в умовах війни та відбудови України, де гендерний аспект часто ігнорується тощо.

Об'єкт дослідження

Філософські концепції гендеру, зокрема їхній зв'язок із категоріями рівності, справедливості та репрезентації гендерних груп у суспільстві.

Предмет дослідження

Вплив філософських теорій гендеру на формування інклюзивного суспільного порядку, зокрема їхня роль у подоланні нерівності та забезпеченні рівних прав і можливостей для всіх гендерних груп.

Мета дослідження

Визначити значення філософських концепцій гендеру (рівність, справедливість, репрезентація) для побудови справедливого суспільства, а також їхній практичний потенціал у подоланні дискримінації.

Завдання дослідження

- 1) Виявити ключові філософські концепції (фемінізм, квір-теорія, інтерсекційність), що формують сучасне розуміння гендеру;
- 2) Проаналізувати сучасні підходи до гендерної нерівності та репрезентації, зокрема в українському контексті;
- 3) Запропонувати шляхи подолання нерівності на основі філософських теорій, з акцентом на інклюзивні політики;
- 4) Оцінити вплив цих концепцій на суспільні процеси.

Методи дослідження: порівняльний (зіставлення класичних і сучасних теорій гендеру), структурний (аналіз соціальних механізмів), історичний

(аналіз трансформації ідей щодо гендеру від С. де Бовуар до Дж. Батлер), герменевтичний (інтерпретація текстів), структурний (аналіз зв'язку між гендерними концепціями та соціальними інститутами).

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі трансформації гендеру як філософської категорії; систематизації трансформації понять від біологічного детермінізму (С. де Бовуар) до перформативності (Дж. Батлер) та інтерсекційності (Н. Фрейзер), виокремлюючи ключові етапи розвитку теорії; поєднанні критичного аналізу класичних феміністичних концепцій із сучасними квір- та транспідходами; критиці «ілюзорної нейтральності» інституцій. Зокрема, у дослідженні запропоновано новий критерій оцінки ефективності політик: не лише кількісне представництво, а й якісні зміни у розподілі влади та ресурсів.

Структура роботи:

Робота містить 3 розділи (10 підрозділів), висновки та список джерел (48 найменувань). Загальний обсяг – 47 сторінок.

Ключові слова: філософія гендеру, гендерна рівність, квір-теорія, інклюзивність, соціальна справедливість, гендерна репрезентація, фемінізм, С. де Бовуар, Дж. Батлер, Н. Фрейзер, М. Фуко, трансгендерність, інтерсекційність, перформативність, дискримінація.

ABSTRACT

Research Topic: «The Philosophy of Gender: Issues of Equality, Justice, and Representation»

Relevance of the Study: Gender issues hold particular significance in philosophical discourse and social practice, as they are directly linked to fundamental categories of equality, justice, and representation. For Ukrainian society, which is undergoing transformative processes—including European integration and overcoming the legacy of patriarchal structures—understanding gender becomes a key factor in building an inclusive social order.

Specificity of the Research Approach: Compared to classical gender concepts (e.g., those of S. de Beauvoir, which laid the foundations for gender philosophy) and contemporary theories (J. Butler, N. Fraser, M. Foucault), our study emphasizes:

1. A comprehensive analysis of gender as a philosophical category integrating ethical (justice), political (power), and social (representation) aspects;
2. Contextualization of the issue for Ukrainian society, considering its historical, cultural, and political specificities;
3. A practical orientation—not only critiquing existing stereotypes but also proposing mechanisms to overcome inequality through gender-sensitive policies.

Theoretical Significance of the Study:

1. Expands philosophical understanding of gender by synthesizing classical theories (e.g., de Beauvoir's existentialist approach) with modern intersectional and queer concepts (J. Butler, N. Fraser);
2. Systematizes key categories (equality, justice, representation) within the Ukrainian sociocultural context, addressing gaps in local academic discourse;
3. Conceptualizes gender as a politico-philosophical phenomenon, emphasizing its connection to power structures, economic inequality, and cultural codes.

Practical Significance of the Study:

- Develops recommendations for social institutions (education, media, legislation) to counter gender stereotypes and ensure equal opportunities;
- Proposes concrete mechanisms for implementing gender equality, such as adapting European practices (e.g., gender quotas, unbiased communication training) to the Ukrainian context;
- Stimulates public debate on gender's role in building a democratic society, particularly in wartime and post-war reconstruction, where gender aspects are often overlooked.

Research Object:

Philosophical concepts of gender, particularly their connection to categories of equality, justice, and the representation of gender groups in society.

Research Subject:

The influence of philosophical gender theories on the formation of an inclusive social order, particularly their role in overcoming inequality and ensuring equal rights and opportunities for all gender groups.

Research Objective:

To determine the significance of philosophical gender concepts (equality, justice, representation) in building a just society and their practical potential in combating discrimination.

Research Tasks:

1. Identify key philosophical concepts (feminism, queer theory, intersectionality) shaping contemporary understanding of gender;
2. Analyze modern approaches to gender inequality and representation, particularly in the Ukrainian context;
3. Propose pathways to overcoming inequality based on philosophical theories, with a focus on inclusive policies;
4. Assess the impact of these concepts on societal processes.

Research Methods: Comparative (juxtaposing classical and modern gender theories), structural (analyzing social mechanisms), historical (tracing the evolution of gender ideas from S. de Beauvoir to J. Butler), hermeneutic (text interpretation), and structural (examining links between gender concepts and social institutions).

Scientific Novelty of the Study:

Provides a comprehensive analysis of gender as a transforming philosophical category;

Systematizes the shift from biological determinism (S. de Beauvoir) to performativity (J. Butler) and intersectionality (N. Fraser), highlighting key theoretical developments;

Combines critical analysis of classical feminist concepts with modern queer and trans approaches;

Critiques the "illusion of institutional neutrality" and proposes a new criterion for policy effectiveness: not just quantitative representation but qualitative shifts in power and resource distribution.

Work Structure:

The paper consists of 3 chapters (10 subsections), conclusions, and a bibliography (48 sources). Total length: 47 pages.

Keywords: Philosophy of gender, gender equality, queer theory, inclusivity, social justice, gender representation, feminism, S. de Beauvoir, J. Butler, N. Fraser, M. Foucault, transgender issues, intersectionality, performativity, discrimination.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ГЕНДЕРУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ	11
I.1 Філософія гендеру: трансформація уявлень про гендер.....	11
I.2 Ключові філософські концепції, які досліджують гендер.....	17
I.2.1 Постструктуралізм і деконструкція: гендер як дискурсивна конструкція	17
I.2.2 Квір-теорія: вихід за межі бінарності та плинність ідентичностей	21
I.2.3 Постгуманізм: гендер поза антропоцентричною перспективою	23
РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ	28
II.1 Концепція гендерної рівності: опорні ідеї.....	28
II.2 Вплив гендерних стереотипів на соціальні та політичні процеси	31
II.3 Етичні аспекти боротьби з гендерною нерівністю	37
РОЗДІЛ III. РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ ГЕНДЕРУ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	44
III.1 Репрезентація гендеру в суспільстві: виклики та можливості	45
III.2 Гендерно-чутливі політики: роль філософії у їх розробці.....	48
III.3 Шляхи подолання гендерної нерівності	50
ВИСНОВКИ	53
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження:

Сучасний світ дедалі частіше наголошує на рівності, справедливості і репрезентації різних гендерних груп як необхідних цінностях для побудови здорового суспільства. Разом із цим бачимо, як ідеалістичні концепти не завжди збігаються з практичними принципами функціонування соціальних інститутів.

Гендерна проблематика як предмет філософського аналізу вже понад століття все ще залишається актуальною через постійну трансформацію соціальних відносин, появу нових ідентичностей і необхідність подолання глибинних форм дискримінації. На тлі глобальних змін, як от: розвиток цифрових технологій, зростання інтерсекційних рухів та посилення уваги до прав меншин, філософія гендеру набуває виняткового значення, оскільки пропонує інструменти для аналізу складних взаємозв'язків між владою, ідентичністю та соціальними структурами.

Вважаємо, що не менш актуальною ця проблема є і для України, яка сьогодні перебуває на шляху європейської інтеграції та подолання наслідків патріархальної спадщини. З огляду на це, осмислення гендеру як філософської категорії стає дуже важливим, адже воно дозволяє не лише критикувати існуючі нерівності, а й запропонувати шляхи побудови інклюзивного суспільства, де кожна особа – незалежно від її гендеру – матиме можливість реалізувати свій потенціал. Український контекст, якому характерно поєднання традиційних цінностей і сучасних європейських прагнень, на нашу думку, робить дослідження гендерної проблематики ще більш нагальним, тим паче за умов війни та відбудови, коли гендерні аспекти соціальних процесів часто залишаються непоміченими.

Саме тому виникає потреба дослідити ключові філософські концепції гендеру (від класичного фемінізму С. де Бовуар до сучасних квір-теорій Дж. Батлер), їхній вплив на соціальні процеси та практичне застосування.

Мета дослідження: виявити значення філософських концепцій гендеру (рівність, справедливість, репрезентація) для побудови справедливого суспільства; віднайти шляхи їхнього впровадження в суспільство для досягнення справжньої рівності та справедливості.

Об'єкт дослідження: філософські концепції гендеру.

Предмет дослідження: вплив філософських теорій гендеру на формування інклюзивного суспільного порядку.

У дослідженні використані **порівняльний метод** для зіставлення класичних і сучасних теорій гендеру; **структурний метод** для аналізу соціальних механізмів; **історичний** для аналізу трансформації ідей щодо гендеру від С. де Бовуар до Дж. Батлер; **герменевтичний**, застосований для інтерпретації текстів; а також **структурний** для аналізу зв'язку між гендерними концепціями та соціальними інститутами.

Новизна дослідження полягає в тому, що поєднує теоретичну глибину з практичною спрямованістю, пропонуючи конкретні інструменти для подолання гендерної нерівності, безпосередньо торкаючись цих питань через сфери освіти, медіа та законодавства.

РОЗДІЛ І. ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ГЕНДЕРУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

І.1 Філософія гендеру: трансформація уявлень про гендер

Хоча осмислення засад, на яких ґрунтується уявлення щодо статі бере початок ще з найдавніших часів, точкою відліку, із якої розпочалась розробляти безпосередньо філософія гендеру, можна назвати працю С. де Бовуар «Друга стаття». Вона багато в чому розвинула думки М. Волстронкрафт і Д. С. Мілла шляхом реалізації їхнього концептуального прориву через розкриття механізмів соціального конструювання жіночності. Власне саме в зазначеній праці С. де Бовуар уперше розробляє поняття гендеру, коли, як підкреслює Дж. Батлер, відмежовує його від статі [7, р. 35]. «Жінкою не народжуються – нею стають» – саме це твердження лягає в основу концепції гендеру, що у філософії ХХ століття здійснює розрив із біологічним детермінізмом.

На думку Дж. Батлер, саме ця ідея набуває виключного значення для феміністичної традиції, що прагнула розвіяти міф про анатомію як долю. Визначаючи гендер як соціальну «надбудову», не ґрунтовану на біологічних передумовах, С. де Бовуар, за Дж. Батлер, унеможлиблює цілу низку стереотипних уявлень про жіночу статтю, що викриває абсурдність самої ідеї щодо природньої чи не-природньої гендерної поведінки.

Дж. Батлер звертає увагу на те, що гендер не є природнім у своїй основі. У такий спосіб, це підриває фіксований онтологічний статус, але і разом із цим наштовхує на необхідність розв'язати парадокс: якщо ми завжди вже гендеровані, то чи має сенс говорити, що ми обираємо свою гендерну ідентичність, коли ми вже опиняємось у цьому виборі? [7, р. 37].

Проте Дж. Батлер, посиляючись на думки С. де Бовуар, із цього приводу пише, що ми ніколи не знаємо себе як суто тіло, тобто визначаючи себе насамперед через власну статтю. Гендер, у такий спосіб, згідно з С. де Бовуар, нерозривно супроводжує усвідомлення останньої. Ми стаємо нашими

гендерами, але фундамент, на якому розгортається даний процес, не піддається визначенню. Окрім того – неможливо сказати, що він взагалі існує.

Дж. Батлер, аналізуючи розвиток цієї думки в С. де Бовуар, показує, як її увиразнює ідея Ж. П. Сартра, що мав те ж бачення на тіло. Для нього, Дж. Батлер пише, воно є «незбагненним», що, таким чином, лише засвідчує, що воно є вигаданою відправною точкою [7, р. 37].

Беручи до уваги батлерівське розуміння гендеру, можна побачити, наскільки воно перегукується з баченням С. де Бовуар, яке позиціонує його саме як процес становлення. Останнє звучить безліч разів у батлерівському огляді ідей С. де Бовуар. І, дійсно, узагальнюючи розроблену нею концепцію, достатньо підкреслити, що становлення гендером є активним і свідомим процесом, який полягає в інтерпретації культурних практик. Обрати гендер, отже, означає інтерпретувати гендерні норми у такий спосіб, аби організувати їх наново [7, р. 40].

Своєю чергою гендер за таких визначень постає перед нами не як радикальний акт творення, але, за Дж. Батлер, як мовчазний проєкт оновлення культурної історії людини у її власних термінах. Така точка зору підриває звичку універсалізовувати культурний вибір, і відповідно вважати, що певні гендерні ролі є результатом органічної необхідності, яким неминуче підкорюється людина. Як приклад, який наводить Дж. Батлер, можна виокремити материнські відчуття, що у суспільстві прийнято вважати вже згаданою органічною необхідністю, яка не приймає до уваги здатність обирати [7, р. 42].

Гендерна ідентичність, отже, як показує С. де Бовуар, ґрунтована на нестабільному фундаменті людського винаходу. Саме ця думка, що викрила неспроможність ідеї біологічної необхідності чи природної даності, й продемонструвала гендер як соціальну конструкцію, динамічний і змінний процес.

Наступний важливий крок для осмислення гендеру робить Г. Рубін, що наслідує концепцію С. де Бовуар щодо гендеру як соціальної «надбудови», а не

біологічної даності. Утім, вона розробляє інший кут зору, що досліджує його, і ним стає концепція «системи статі/гендеру». Посилаючись безпосередньо на визначення самої Г. Рубін, така система є набором механізмів, за допомогою яких суспільство перетворює біологічну сексуальність на продукти людської діяльності, в яких ці трансформовані сексуальні потреби задовольняються [40, р. 159]. Продуктами людської діяльності тут авжеж є нав'язані соціальні ролі, та інші стереотипні уявлення, що надбудовуються на сексуальні потреби людини за допомогою культури, традицій, соціальних очікувань тощо.

Сформулювавши дану концепцію, Г. Рубін продемонструвала, як культура й суспільні відносини структурують гендер і сексуальність. Тим самим вона заклала міцний фундамент для подальших феміністичних розмислів про те, що безліч відмінностей між жінками та чоловіками, як і опозиція гетеросексуальності/гомосексуальності, є лише соціальними конструкціями, що не є статичними.

На динамічній природі гендеру тим яскравіше наголошує продовжувачка поглядів С. де Бовуар і Г. Рубін, вже згадана раніше Дж. Батлер. Саме вона радикалізує ідею «становлення» гендеру шляхом висунення тези про перформативний його аспект, чим поглиблює «прірву» між ним і соціальними ролями та нормами, встановлену ще С. де Бовуар. Дж. Батлер пояснює використання такого формулювання, кажучи, що акти, за допомогою яких конститується гендер, мають подібність до перформативних дій у театральному контексті [6, р. 155].

Порівнюючи в такий спосіб конституювання гендеру з виконанням акторами їхньої ролі, яка не висвітлює їхню «природню» сутність, а є лише результатом певних дій, Дж. Батлер підкреслює, що немає «сутності», яку гендер виражає чи екстерналізує. Гендер, вона підсумовує, є конструкцією, що регулярно приховує свій генезис [6, р. 157].

Саме тому для нього немає місця в традиційній її системі. Похитуючи цим ще більше звичне уявлення щодо соціальних ролей «чоловік-жінка», Дж. Батлер наголошує вслід за М. Фуко, що традиційні погляди на статі і

сексуальність мають культурний, а не природний характер. Зокрема, Дж. Батлер акцентує на тому, що нав'язані певній біологічній статі сексуальні вподобання і гендерна ідентичність не є біологічними фактами, але соціальними конструкціями, які підпорядковуються репродуктивним інтересам. Так, яскравим прикладом може слугувати система гетеросексуального шлюбу, що вимагає відтворення людської істоти в конкретних гендерних режимах, пише Дж. Батлер [6, р. 159].

Зрештою, її ідеї про гендер як перформативний акт прокладають шлях до подальших його досліджень, вже з розширеним розумінням гендерної ідентичності – такої, що не вписується у межі бінарних структур. Ключовими мислителями, дотичними до розробки філософії гендеру після Дж. Батлер, можна назвати М. Фуко і Н. Фрейзер.

Хоча М. Фуко, як про це пише Л. Макней [31, р. 14], нехтує вивченням гендерного характеру безлічі дисциплінарних технік, здійснений ним аналіз відносин влади та концепція панування роблять суттєвий внесок у розуміння гендеру, зокрема, як гендерні норми ідентифікуються та підтримуються через соціальні механізми влади.

А. Кінг висвітлює схожість феміністичної позиції з розмислами М. Фуко, коли звертає увагу на те, що він піддає сумніву концепцію суб'єкта як раціональної істоти з фіксованим ядром. На його думку, немає «природнього» тіла, що деформується соціальним порядком – радше індивід ретельно виготовляється в ньому [21, р. 217]. А. Кінг вбачає у цьому відлуння тези С. де Бовуар про те, що жінкою не народжуються, а стають.

І попри те, що М. Фуко не звертається до теми гендеру безпосередньо, він не лише підкріплює ідею про сексуальність як історичну конструкцію, а не природню даність, але й пропонує нову площину розмислів про гендер висвітлюючи зв'язок між владою та формуванням тіла і його сексуальності.

Висвітлення впливу влади на формування тіла і сексуальності утворює основу для нових феміністичних досліджень, що спрямовані на висвітлення теми гендеру. Новим суттєвим кроком, що розширює його питання, стають

розмисли Н. Фрейзер, яка застосовує до аналізу гендеру висвітлення іншого взаємозв'язку – між культурним визнанням і матеріальним перерозподілом (економічними ресурсами, рівнем доходу тощо). У світлі критики при її підході опиняються ліберальні підходи щодо гендерної рівності. Це своєю чергою дозволяє зсунути фокус із культурних і символічних аспектів, на які здебільшого звертали увагу попередні дослідниці гендеру, а отже звернути увагу на ширший соціально-економічний контекст.

Н. Фрейзер, підкреслюючи це, вказує на проблему того, що нерівність неможливо подолати лише через зміни в символічному просторі. Повне розуміння, пише вона в окремому місці, стає можливим лише тоді, коли дві лінзи накладаються одна на одну [22, р. 25] – і під двома лінзами авторка має на увазі два виміри: економічний та символічний. Ключове питання, на якому зосереджується Н. Фрейзер, полягає у вирішенні гендерної нерівності. У такий спосіб сам гендер у її філософії є соціальною категорією, що функціонує в цих двох площинах одночасно. Саме тому його аналіз потребує врахування розглянутих аспектів.

Кажучи про економічний вимір, Н. Фрейзер порівнює гендер з класом, зауважуючи на таких соціальних проблемах, як от бідність, експлуатацію, нерівність і класові відмінності [22, р. 27]. Своєю чергою символічний вимір висвітлює, за Н. Фрейзер, гендер як певний статус. Вже тут вона виокремлює культурно-соціальні аспекти дискримінації, зокрема патріархальні норми, дискримінацію через гендерну ідентичність, а також гендерні стереотипи як такі.

Н. Фрейзер, отже, розробляючи концепцію гендеру, пов'язує її з ідеєю справедливості, яка має бути досягнута за допомогою одночасного залучення двох складових – політики перерозподілу (економічного аспекту) з політикою визнання (символічного аспекту). Цю ж ідею Н. Фрейзер окреслює двовимірною концепцією справедливості [22, р. 34].

Це висвітлює новаторський підхід Н. Фрейзер в осмисленні гендеру, що, як ми побачили, демонструє, що той не може бути зведений до однієї

перспективи, на яку і досі була здебільшого спрямована увага попередніх досліджень в області філософії гендеру.

Таким чином, аналіз еволюції уявлень щодо гендеру засвідчує, що першою, хто обґрунтовує його концептуалізацію, є С. де Бовуар. Вона визначає його як соціальну конструкцію, тим самим чітко відмежовуючи від біологічної статі. Висвітлюючи аспект становлення як ключовий, що лежить в його основі, позиція С. де Бовуар набуває важливого значення для подальших феміністичних досліджень. Зокрема, концепції гендерної перформативності Дж. Батлер, яка підкреслює динамічність гендеру.

Своєю чергою Г. Рубін, розробляючи концепцію гендеру, запроваджує новий контекст для його осмислення, коли формулює ідею «системи статі/гендеру». Та вкотре радикалізує розрив між біологічною статтю і соціальним конструктом. Адже Г. Рубін, як і попередні мислительки, наголошує на тому, що роль і поведінка людей не детермінована фізіологією, але є наслідком культурних процесів.

Вагомий внесок у розуміння гендеру робить і М. Фуко, що запропонує новий вимір – у який спосіб гендерні норми ідентифікуються та підтримуються соціальними механізмами влади. Зрештою, Дж. Батлер наслідує цю точку зору, і за її допомогою вкотре акцентує на тому, що традиційне уявлення на статі ґрунтовані на культурному впливі, а не біологічному. Як вже було зазначено, Дж. Батлер вказує на змінюваність гендеру, нездатність його зафіксувати – наслідком цього стає відкидання погляду на гендер у межах бінарних структур.

Н. Фрейзер же розробляє філософію гендеру в площині гендерної нерівності. Сам гендер у цьому контексті осмислюється нею на стику двох аспектів – політики перерозподілу та політики визнання. Це дозволяє відштовхнутись від розгляду гендеру виключно в його символічному значенні, і дослідити його у рамках ідеї щодо соціальної справедливості.

Тепер, коли ми маємо більш-менш чітке розуміння еволюції уявлень про гендер, слід перейти до ключових філософських концепцій, які працюють із цими уявленнями.

I.2 Ключові філософські концепції, які досліджують гендер

I.2.1 Постструктуралізм і деконструкція: гендер як дискурсивна конструкція

Вже розглянутий внесок Дж. Батлер і М. Фуко в уявлення щодо гендеру цілком узагальнюється в окремий напрям філософії, а саме – постструктуралізм і деконструкцію. Саме в їх межах гендер конституюється як дискурсивна конструкція, тобто та, що формується завдяки мові, а не є незмінною, фізіологічною характеристикою людини.

С. Монро, досліджуючи постструктуралістський вплив на розуміння гендеру, акцентує на тому, що насамперед він полягає в докорінному переосмисленні суб'єкта як такого. Так, оскільки постструктуралісти, підкреслює вона, визначають суб'єктивність соціально сконструйованою, тобто крихкою, під вогнем критики неминуче опиняється гендерна бінарність. Адже та викристалізовується завдяки виключенню інших варіантів. Показовим прикладом, який наводить С. Монро, є думка Ф. де Соссюра, що осмислював опозицію «чоловіка/жінки» як фіксовану структуру мови, за допомогою якої себе утверджує влада. Це, в такий спосіб, маргіналізує тих, хто знаходиться поза межами цих категорій [32, р. 4]. Так, тема трансгендерності набуває виняткового значення для постструктуралізму, який – як це яскраво демонструє метод деконструкції, запропонований Ж. Деррідою, підриває усталені бінарні структури.

На цей аспект звертає увагу і С. Монро, яка підкреслює ширший сенс поняття трансгендерності. Посилаючись на думку Ж. Реймонда, вона каже, що він охоплює всіх, хто порушує звичні гендерні ролі: транссексуали, інтерсексуали, андрогіни тощо [32, р. 5]. Зокрема, С. Монро виокремлює гендер-квірів, які охоплюють власне будь-який тип гендерної ідентичності, що

може бути як сумішшю «чоловічого» та «жіночого», так і взагалі відсутністю гендеру.

Вже нами згадана Дж. Батлер наслідує даний погляд на тіло, стать і гендер як на вигадані конструкції. Радикалізуючи тезу про «невловимість» гендеру, вона робить значний внесок як постструктуралістська гендерна теоретикиня саме доповнюючи постструктуралістську гендерну теорію. С. Монро, досліджуючи її фундаментальні положення, зокрема каже про сконструйовану природу статі та гендеру, трансгендерне порушення зв'язків між статтю та гендером, плюралістичну модель гендерної бінарності, а також про гендер поза дихотомією. Спробуймо окреслити в ключових рисах кожен з ідей.

Як ми зазначали вище, постструктуралістський підхід стверджує фіктивну природу суб'єктивності. Підрив її основи водночас стає підривом уявлення про гендерну ідентичність. Постструктуралісти розглядають її як соціальну сконструйовану саме шляхом взаємодії індивідуальної суб'єктивності та дискурсу, тобто ряду ідей, які панують у суспільстві [32, р. 6]. Трансгендерність на тлі цього взаємозв'язку постає не як «відхилення» від наявної біологічної статі, проте як одна з можливих модифікацій перформативного процесу суб'єктивації.

С. Монро наводить яскравий приклад, цитуючи Дейва/Джоана, що каже про свою ідентичність як щось «поміж» або «шоу» [32, р. 6]. Це вкрай вдало підкреслює саму сутність перформативності гендеру, яка й висвітлює гендерну суб'єктивність як процес становлення, що деформується під впливом ролей і норм.

Своєю чергою трансгендерне порушення зв'язків між статтю та гендером, як ще один важливий аспект постструктуралістської теорії гендеру, як зазначає С. Монро, виходить за концептуальні межі нам знайомого батлерівського уявлення. Адже останнє, хоча й заперечує бінарну гендерну систему, все ж таки робить її основою для власного теоретизування [32, р. 7]. На противагу йому, подальші постструктуралісти наголошують на

різноманітності гендерних ідентичностей, що увиразнює розрив між гендером і статтю.

Наступний аспект постструктуралістської теорії гендеру, плюралістична модель гендерної бінарності, як і попередній прагне висвітлити гендер поза межами статевої дихотомії. Як звертає увагу С. Монро, розгортання цієї думки теж відштовхується від розмислів Дж. Батлер. Зокрема, від її ідеї про дисонансні (тобто суперечливі) гендерні ознаки, які складають зміст категорій «жінка» і «чоловік».

Відмова від них, пише С. Монро, тим стає очевиднішою в рамках кіберпростору, який надає «голос» численним, і, що більш суттєво, змінним гендерам. Він, як і стать із сексуальністю, втрачає свої кордони, перетворюючись із «іменника» на процес [32, р. 7]. Тут знов важливо звернути увагу на метод деконструкції, започаткований Ж. Деррідою, як на ключовий у постструктуралістській концепції гендеру. Адже окремі значення в цьому підході ніколи не є фіксованими – вони змінюються залежно від контексту й дискурсу.

Кіберпростір слугує яскравою ілюстрацією їхньої «невловимості», оскільки якнайкраще демонструє зникнення фізичних меж, що сприяють встановленню нових модальностей ідентичності. Головним чином – шляхом взаємодії з іншими користувачами, технологічними медіа, цифровими образами тощо.

Інший фундаментальний аспект у постструктуралістській гендерній теорії, який виокремлює С. Монро, стосується розгляду гендеру як ідентичності, що знаходиться поза звичною бінарною системою. Вона наводить у приклад постструктуралістських трансгендерних авторів – як от С. Сайдмана, що звертає на це увагу за допомогою ідеї лімінальності. Впроваджена в контекст гендерної теорії, вона осмислюється, зокрема Дж. Проссером, як той проміжний простір, що можуть населяти трансгендерні люди [32, р. 8].

Дану концепцію доповнює й теза К. Морт, що в окремому місці пише про транссексуалів як єдиних людей, які знають, що таке чоловік і жінка, адже самі ідентифікують себе чимось більшим за ці категорії [33]. Це перегукується із вже згаданим методом деконструкції, і виключно яскраво з концепцією «différance», яку розробляє Ж. Дерріда. Так, ввівши цей неологізм на противагу французькому поняттю «difference», Ж. Дерріда підкреслює, що значення слів, понять, і, як наслідок, ідентичностей, ніколи не є фіксованим.

Він виокремлює принцип розрізнення, або відмінності (difference), згідно з яким значення слів ніколи не є усталеними, оскільки визначаються через їхню відмінність від інших слів у мовній системі [15]. Так, ідея «жіночого» ґрунтована не на якійсь внутрішній сутності або фіксованій характеристиці, але опозиції до «чоловічого». Це вкотре підкреслює, що гендерні категорії є не самодостатніми, а відносними конструкціями, що набувають сенсу лише знаходячись у межах окремої дискурсивної системи.

Якщо спроектувати цю ідею на розуміння трансгендерності, то розглянуте вище твердження К. Морт набуває додаткової глибини. Адже наведені у приклад транссексуали як люди, що втілюють собою ідею лімінальності гендеру, у такий спосіб не просто перетинають усталені межі «чоловічого» та «жіночого», однак своєю ідентичністю підривають їхню стабільність, тим показуючи, що дана дихотомія ґрунтується радше на взаємній відмінності, аніж на внутрішній сутності. Таким чином, трансдосвід підтверджує деррідівську тезу про нестабільність значень, адже гендерна ідентичність не є фіксованою, а радше перебуває у постійному процесі творення та зміни.

Підбиваючи підсумки внеску, зробленого постструктуралістською гендерною теорією, можна погодитись із висновком С. Монро. Вихід із уявлення гендеру як частини жорсткої дихотомічної структури, зокрема, за допомогою теорії гендерного плюралізму, що висвітлює різноманіття ідентичностей, породжує нові проблеми, якщо не повертає нас до них.

Наприклад, як підкреслює С. Монро, маргіналізацію окремих груп – жінок, які і досі виборюють своє право на рівність [32, р. 19].

У зв'язку із цим можна сказати, що, хоча термін трансгендерності не розробляється самим постструктуралізмом, саме він надає йому необхідне теоретичне підґрунтя, яке змушує по-новому розглядати гендер, хоч і зіштовхуючи нас із новими викликами.

Тепер, коли ми більш-менш детально оглянули, як поняття гендеру трансформується за постструктуралізм і, зокрема, метод деконструкції, слід перейти до квір-теорії, яка не тільки розвиває запропоновану постструктуралізмом перспективу щодо гендеру, однак й радикально переглядає самі засади ідентичності, пропонуючи інші способи її осмислення.

I.2.2 Квір-теорія: вихід за межі бінарності та плинність ідентичностей

Ще однією концепцією, яка розробляє поняття гендеру, стає квір-теорія. Як висвітлює її зміст С. Монро, він передбачає насамперед аналіз таких ідентичностей, як от лесбіянок, геїв, або ж бісексуалів. У цьому виявляється серйозна перепона, адже перелічені ідентичності ґрунтуються на гендерній бінарній онтології [32, р. 18]. Так, лесбійство та гомосексуальність за визначенням спираються на категорії «чоловік» і «жінка»: у першому випадку лесбійкою є жінка, що любить жінок, тоді як геєм є чоловік, що любить чоловіків.

Централізуючи поділ між «жінками» і «чоловіками», таким чином, квір-теорія закріплює цю дихотомію, хоч номінально при цьому прагнучи розмити гендерні і соціальні категорії. Це дещо повторює вже нами раніше розглянутий підхід Дж. Батлер яка, піддаючи критиці традиційну систему поділу, парадоксально її ж відтворює.

На таке протиріччя звертає увагу й Г. П'янтато, що так само визнає критику бінарних систем як неусвідомлений спосіб їхнього зміцнення через звертання до усталених понять. Однак разом із цим він зауважує на тому, що, сформульована на початку 1990-х років квір-теорія, вже тоді була чимось

більшим за дослідження лесбійок і геїв, адже звертала увагу на такі «лімінальні» теми, як от гермафродитизм, перевдягання, гендерна неоднозначність тощо [37, р. 3].

За сучасність, Г. П'янтато підкреслює, поняття квір, яке раніше здебільшого позначало тих, кого приваблюють інші особи тієї ж статі, стало позначати усе різноманіття сексуальності й тих ідентичностей, що виходять за межі пануючих у суспільстві норм. Квір, підсумовує Г. П'янтато, не стосується жодної жорстко окресленої категорії ідентичності, але набуває загального значення, тим охоплюючи всі суб'єктивності, що, перетинаючи межі, встановлені панівними нормами, не вписуються в традиційні визначені концепції статі та сексуальності [37, рр. 3-4].

Зрозуміти важливість такого погляду нам може допомогти співставлення з баченням щодо гендеру у ранньому фемінізмі. Г. П'янтато підкреслює, що він виокремлював жінок як єдину категорію, що об'єднана спільним досвідом пригнічення – утім, при цьому ігноруючи більш складні теми: гендеру, сексуальності. Зосереджуючись суто на протиставленні жінок і чоловіків у межах патріархальної системи, ранній фемінізм не враховував відмінності всередині самої категорії «жінка» та різноманіття гендерних ідентичностей. Як наслідок, ті жінки, що не відповідали традиційним гетеронормативним уявленням (яскравим прикладом є лесбійки), зазнаючи через це утисків, ніяк не висвітлювались фемінізмом. Нерівність і несправедливість, пов'язані із сексуальною орієнтацією, у такий спосіб, залишались неврахованими в основних феміністських дискусіях [37, р. 4].

Поява ж квір-теорії на тлі розглянутих проблем стала певним чином «містком», що поєднав дослідження гендеру й сексуальності, чим запропонувала більш широку інклюзивну перспективу. Фактично виходячи за межі фемінізму, як зазначає Г. П'янтато, квір-теорія розробляє більш складне пояснення статі та сексуальності, чим висвітлює ті сексуальні ідентичності, що були маргіналізовані пануванням традиційних соціальних дискурсів. Власне як ми підкреслили раніше – саме поняття «квір» і стало охоплювати всі

альтернативні сексуальності, що до цього знаходились «у тіні» феміністського дискурсу.

Ключовим наслідком їхнього висвітлення для нашої теми стає те, що, ґрунтуючись на ідеї плинності, квір-теорія формулює нове розуміння всієї гендерної ідентичності поза межами бінарності, яку складають категорії «чоловік» і «жінка». Стверджуючи, що гендер не можна редукувати до такої опозиції, квір-теорія, акцентує на цьому Г. П'янтато, відкидає ідею того, що стать індивіда може бути визначена просто через його відмінність від іншої статі [37, р. 5]. Це, авжеж, резонує з раніше розглянутою концепцією «difference» Ж. Дерріди.

Завдяки висвітленню плинних і негетеронормативних ідентичностей, підсумовує Г. П'янтато, квір-теорія формує динамічну квір-спільноту, у якій гендер постає не як фіксована категорія, а як соціальний акт, доступний для виконання особами будь-якої статі [37, р. 10]. Відкидаючи гетеро-гомосексуальну дихотомію, проаналізований нами підхід позиціонує гендер і стать як соціокультурно сконструйовані явища.

Попри розширення меж розуміння гендеру, квір-теорія зосереджується на людському досвіді, чим залишає осторонь взаємозв'язки між гендером, тілесністю, а також нелюдськими формами буття. Для того, аби дослідити, як змінюється бачення гендеру за межами антропоцентричного погляду, варто перейти до розгляду постгуманізму.

I.2.3 Постгуманізм: гендер поза антропоцентричною перспективою

У ХХІ столітті розгляд гендеру ще радикальніше усуває традиційне його розуміння всупереч гуманістичному, як вкрай антропоцентричному. Цей аспект детально розглядає Н. Б. Мелламфі, коли висвітлює бінарну реляційну модель гендеру як приклад динаміки панування і підпорядкування, що лежить в основі гуманізму. Людей концептуалізують як командуючих, пише авторка, що виправдовує перевагу над тими, хто вважається нездатним досягти повного потенціалу [45, р. 15]. Це бачення вона прослідковує ще з часів Аристотеля, що

протиставляв раба господарю, емоції – розуму, жінку – чоловікові. У такий спосіб, бінарна система «жінка/чоловік» символізувала «підпорядкування/домінування», панування істотного над інструментальним. Як підсумовує це становище Н. Б. Мелламфі, гуманізм закладає відповідне розуміння і гендеру як дуалістичного, ієрархічного, людиноцентричного [45, р. 17].

Як акцентує Н. Б. Мелламфі, практичним наслідком утвердження традиційної гуманістичної системи стає маргіналізація окремих груп, як от жінок в патріархальному суспільстві, які вважаються менш повноцінними за інших [45, р. 16]. Така основа, що розмежовує людей як морально-політичних агентів і не-людей, яким приписує інструментальний статус, закріплює за гендером стабільну бінарну категорію, нерозривно пов'язану з ієрархією влади. Це, зрештою, не тільки посилює патріархальну структуру, але й не залишає місця для врахування більш складних, нефіксованих гендерних ідентичностей, які не вписуються в цю дихотомію.

На противагу такому підходу, Н. Б. Мелламфі виокремлює фемінізм третьої хвилі як ту думку, що лягає в основу постгуманістичних досліджень гендеру. Він кидає виклик дихотомії «природа/культура», і це яскраво відображає згодом сучасний критичний феміністичний постгуманізм, що пропонує нову основу на зміну домінантному гуманістичному баченню гендеру. Н. Б. Мелламфі вказує, що постгуманізм спрямовується на витіснення та децентрування останнього, тим звертаючи увагу на ще досі не повно висвітлені зв'язки між людьми як біологічними істотами, і нелюдськими тваринами та машинами [45, р. 15]. У розрізі цих ідей сам гендер набуває нового значення – як множинний, матеріальний, нівелюючий межу між людським і не-людським.

Постгуманізм, у такий спосіб, спрямовується на відмову від гендерного есенціалізму як такого – тобто переконання, згідно з яким жінкам і чоловікам властиві незмінні характеристики і властивості. Відкидаючи його, феміністичний постгуманізм намагається дослідити поняття статі, гендеру та

сексуальності, де вони виходять за межі традиційного розрізнення між внутрішнім і зовнішнім, демонструючи власну складність і взаємопроникність [45, р. 22].

Утім, навіть попри те, що антигуманістична, постструктуралістська й постгуманістична форма фемінізму відкриває шляхи для децентралізації людського та прийняття нелюдського, багато дослідників погоджуються з тим, що ці думки все ще звернені до питання щодо статі, незважаючи на заперечення вже нами згаданого гендерного есенціалізму.

Підбиваючи підсумки нашого розділу, можна сказати, що ключовими постатями, які заклали фундамент сучасного розуміння гендеру, стали С. де Бовуар, Дж. Батлер, Г. Рубін, М. Фуко, а також Н. Фрейзер.

С. де Бовуар уперше сформулювала ідею щодо гендеру як соціальної конструкції, чим піддала сумніву концепцію біологічного детермінізму. Виокремлений нею аспект становлення гендеру набув ще більшої виразності через розроблене Дж. Батлер поняття гендерної перформативності, що спростовує вроджений, тож фіксований характер гендеру. Це дозволяє уперше більш чітко визначити гендер як те, що не обмежується лише бінарною традиційною опозицією «чоловік/жінка». Як постструктуралістська гендерна теоретикня, Дж. Батлер зосредила увагу на динамічності гендеру за допомогою ідеї повторюваних дій, мови та поведінки, які разом і утворюють певні соціальні уявлення щодо статі.

Цю думку продовжує Г. Рубін, яка за допомогою концепції «системи статі/гендеру» висвітлює гендер не як індивідуальну характеристику або біологічну детермінанту, але як складову соціальної структури, де різноманітні гендерні ролі є взаємопов'язаними та підкоряються культурним процесам.

Опосередковано на сучасне тлумачення гендеру впливає і думка М. Фуко, що акцентує на внеску влади та дискурсу у формуванні ідентичності. Він так само, як і попередні мислительки, допомагає висвітлити гендер не як

щось природне або стале, але як результат історично змінюваних норм та практик, які підпорядковуються різним соціальним механізмам.

Як і М. Фуко, інша філософія, що значно вплинула на розуміння гендеру, Н. Фрейзер, досліджує, як соціальні механізми впливають на формування гендерної ідентичності. Кажучи про тему гендерної нерівності, втіленої в ідеї політики перерозподілу та політики визнання, вона впроваджує новий контекст для розуміння гендеру як такого. Це встановлює нову точку зору, яка висвітлює інший його бік – матеріальний і соціальний на відміну від звичного символічного.

Звернувшись же до головних концепцій, які заклали сучасний зміст поняття гендеру, ми виокремили три: постструктуралізм, квір-теорію, та постгуманізм.

Перший піддає сумніву стабільну та об'єктивну категорію гендеру шляхом позиціонування його як дискурсивної конструкції, яка формується через мову, соціальні практики та владні відносини – те, що яскраво втілює підхід Дж. Батлер. Постструктуралістська гендерна теорія похитує уявлення щодо гендеру як складової традиційної бінарної системи, формулюючи концепцію гендерного плюралізму, який дозволяє охопити різні ідентичності.

Ту ж модель утверджує й квір-теорія, що, як окремий вимір філософської думки, досліджує тему гендеру як одну з центральних. Квір-теорія тим більше приділяє увагу плинним і негетеронормативним ідентичностям, що залишались проігноровані раннім фемінізмом. Безпосередньо саме поняття «квір» як ключове цієї концепції перевертає традиційне уявлення про гендер, адже охоплює все різноманіття ідентичностей, що раніше відкидала ідея гендерного есенціалізму.

Утім, ще ширше бачення гендеру за сучасну філософію запропонує постгуманізм, який не тільки продовжує тезу щодо необхідності вийти за межі традиційних бінарних систем, однак і антропоцентричних уявлень у цілому. Постгуманізм ще критичніше розглядає гендерний есенціалізм, і виокремлює

ряд інших факторів, які формують ідею гендеру – у взаємозв'язку соціальних, культурних та матеріальних.

Постгуманізм запропонує ще більш радикальне переосмислення гендеру, адже наголошує на важливості додання межі між людським і не-людським, акцентуючи на складній мережі взаємозв'язків між біологічним, технологічним і соціокультурним. Це стверджує ще більш повний, інклюзивний підхід до осмислення гендеру.

Розглянуті нами еволюція основних уявлень щодо гендеру та концепцій, які їх розробляють у сучасній філософії, демонструють, що він є багатовимірним явищем, сформованим через історичні, соціальні, а також культурні контексти. Проте окрім досліджених точок зору, гендерна теорія також охоплює більш практичні питання – зокрема, щодо нерівності, влади та соціальної справедливості, на яких ми зосередились у цьому розділі лише частково. Слід тепер перейти до них і розглянути більш ґрунтовно, беручи до уваги як взаємозв'язки гендеру із соціальними та економічними структурами, так і механізми нерівності.

РОЗДІЛ II. ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ У СУСПІЛЬСТВІ: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО ЕТИКИ ПОДОЛАННЯ

II.1 Концепція гендерної рівності: опорні ідеї

М. Кімел влучно характеризує витoki ідеї щодо гендерної рівності, коли пише, що ми виключно гостро сприймаємо гендерні стереотипи та їм протистоймо, оскільки вважаємо, що вони насправді не відображають наш досвід [27, р. 16]. М. Кімел разом із цим підкреслює, що ми не народжуємось біологічно схильними до гендерної нерівності. Домінування, він акцентує, не є рисою, «яку передбачає хромосома Y»; натомість це наслідок різної культурної оцінки чоловічого та жіночого досвідів. У такий спосіб, наше сприйняття ідеї чоловічості та жіночності вибудовується насамперед на основі «політичних» ідей про те, що роблять жінки та чоловіки, пише М. Кімел [27, р. 4].

Гендерна нерівність, підкреслює він, не є феноменом сучасності: практично кожне суспільство, відоме нам, демонструє її [27, р. 65-66]. Проте усталені уявлення щодо її природи потребують критичного перегляду. Важливим внеском, що здійснюється в рамках досліджуваної теми, стає спростування стереотипу про те, що один із основних «маркерів» гендерної нерівності – гендерний поділ праці, є традиційним, і бере початок ще за давніх часів. М. Кімел звертає увагу на нього як на відносно нове явище, що викристалізовується у 50-х роках ХХ століття в якості складової «...більшої ідеологічної спроби повернути американських чоловіків назад» [27, р. 247-248].

Однак в рамках сучасного світу гендерна нерівність набуває нових форм через вплив глобалізації, технологічного прогресу, та змін у соціальних структурах у цілому. Окрім цього, доповнення змісту концепції гендеру, що насамперед передбачає відмову від біологічного детермінізму, посуває межі для осмислення і пов'язаної з ним нерівності. За сучасність вона, таким чином, перестає зводитись лише до питання щодо дискримінації жінок, натомість

охоплюючи ширший спектр питань. Наприклад, висвітлюючи права чоловіків, і вкрай багато уваги приділяючи проблемам небінарних осіб, що стає прямим наслідком переосмислення впливу традиційних гендерних норм на суспільство в цілому [27, р. 248].

Водночас на уявлення про гендерну рівність впливають й інші умови сучасності. Так, якщо за більш давні часи гендерна нерівність здебільшого пов'язувалась із обмеженим доступом жінок до освіти, участі у суспільному житті, то в наші дні її прояви значно виходять за межі традиційних сфер, як от розподілу праці чи політичного представництва. Натомість ця проблема постає в розрізі доступу до цифрових технологій, репродуктивних прав, і, що для нашого дослідження є найбільш вагомим, ідентичності. Зміна умов свідчить про необхідність переглянути усталені способи розуміння гендерної рівності та віднайти нові стратегії для її досягнення [27, р. 248-249].

Яскраво концепцію гендерної рівності висвітлює дослідниця Д. Корнелл. Вона зауважує на тому, що закріплена на законодавчому рівні гендерна ідентичність може бути неймовірно жорсткою – адже велика частина людей навмисно не підпорядковується нав'язаним гендерним формам [13, р. xi]. Втіленням цього авжеж стає трансгендерна ідентичність, що «...охоплює всі різновиди людей, які не вписуються в нормативні відносини між статтю та гендером» [43, р. 194]. Беручи їх до уваги, можна виявити, що гендерна нерівність складається з двох ключових перешкод.

З одного боку, її породжує обмежений доступ до послуг. Зокрема, це яскраво ілюструє відмова жіночих притулків приймати транссексуалів – тобто осіб, що змінили свою стать на протилежну – у якості клієнтів, обґрунтовуючи це рішення тим, що вони не є справжніми жінками [43, р. 194-195]. З іншого, дискримінація за гендером спричинена повною відсутністю інституційної політики щодо вже згаданих транссексуалів. Своєю чергою відсутність законодавчих механізмів захисту породжує дискримінацію в цілій низці сфер: у сфері охорони здоров'я, працевлаштування, громадського життя тощо.

Виключно чутливою ця тема виявляється для транссексуалів, що здійснили перехід від жіночої статі до чоловічої.

Дослідники Сейдман С., Фішер Н. і Мікс Ч. зауважують на бюрократичній системі як на вагомій складовій дискримінації, що торкається трансгендерної ідентичності. Вони підкреслюють: не надаючи людям інформації, необхідної для доступу до установ, та відштовхує їх на узбіччя суспільства [43, р. 195]. Можна сказати, що за цих умов представники альтернативної ідентичності постають перед подвійною загрозою: відсутність правового визнання їхньої гендерної ідентичності з одного, і соціальні упередження з іншого.

Проте слід ще раз підкреслити, що, використовуючи цей термін, ми маємо на увазі одразу всі альтернативні гендери, які не вписуються в рамки звичних відносин стать-гендер, саме тому слугують найяскравішим прикладом гендерної нерівності.

Повертаючись до уявлення Д. Корнелл щодо неї, слід зацентрувати, що дослідниця висвітлює складний взаємозв'язок між окремими її елементами. Так, вона пише про необхідність розмежування ідеї щодо сексуальної свободи від соціальної рівності, вважаючи, що перша нерозривно пов'язана із досягненням останньої. На тлі цього постає інший зв'язок – того, що питання сексуальної свободи не можна відокремити від економічної справедливості. Це висвітлює специфічну форму гендерної дискримінації, що передбачає сприйняття сексуальної свободи як того, що доступне виключно середньому класу або еліті. У такий спосіб, підкреслює Д. Корнелл, «...боротьба за рівність повинна враховувати як економічні, так і гендерні та сексуальні аспекти, щоб справді бути інклюзивною» [43, р. xii].

Зокрема, авторка підсумовує, що сексуальна свобода вимагає усвідомлення обмежень, накладених гендерними нормами. Питання щодо нашої сексуальної ідентичності, пише вона, має посідати центральне місце будь-якої теорії справедливості [43, р. 6]. Ключову тезу вона виокремлює

наступну: «...сексуальність не має єдиної форми – вона повинна залишатись гнучким і відкритим поняттям» [43, р. 7-8].

Таким чином, як ми проаналізували, осмислення гендерної ідентичності не є сталим, оскільки не є сталим розуміння гендеру. Це, було виявлено, демонструє зміна постановки проблеми. Спершу окреслена як та, що торкається виключно жінок, у подальшому охоплює й інші маргіналізовані ідентичності, зокрема – транссексуалів і трансгендерів у цілому.

Аби дослідити глибше ті наслідки, з якими вони стикаються, слід перейти до розгляду впливу стереотипів, пов'язаних із традиційною гендерною системою, на соціальні та політичні процеси.

II.2. Вплив гендерних стереотипів на соціальні та політичні процеси

Небезпека гендерних стереотипів для соціальних і політичних процесів насамперед полягає в закріпленні упереджених уявлень як об'єктивних, за допомогою яких потім виправдовується дискримінаційна політика, наявна в ряді сфер суспільного життя. На це вказують дослідниці Джессіка Л. Кандіфф і Тереза К. Вессіо, які пишуть, що стереотипне уявлення щодо гендерів закріплює сталу соціальну ієрархію шляхом передачі причинних атрибутів (приписів або уявлень), що виправдовують і раціоналізують, чому певні групи займають певні позиції [14, р. 121-122].

Яскравим прикладом, що демонструє хибний причинно-наслідковий зв'язок, спричинений гендерними стереотипами, авторки вважають сформоване пояснення недостатньої репрезентації жінок на керівних посадах, а також у таких технічних сферах, як от науки, математики, технологій та інженерії. У такий спосіб гендерні стереотипи сприяють уявленню, що чоловіки, на відміну від жінок, мають необхідні навички та риси, необхідні для досягнення успіху в розглянутих сферах, утверджуючи їх як природні та неминучі [14, р. 126].

Водночас сформовані гендерні стереотипи нерозривно пов'язуються і з уявленнями про сексуальність. Окремим, але опорним для цього фактором, що

прояснює й попередній контекст, стає фройдівська теорія, що сприяє баченню гомосексуальності як форми гендерного нонконформізму [27, р. 90]. Таку установку цілком можна вважати вихідною для подальших уявлень про альтернативну сексуальну ідентичність. Найяскравіше це ілюструє переконання щодо бісексуальності як нестабільності або нездатності до моногамії, що тим самим ускладнює соціальну та політичну легітимацію цієї ідентичності [43, р. 180]. Аналогічно, існують стереотипи, згідно з якими гомосексуальні чоловіки нібито не є «справжніми» чоловіками, а лесбійки не є достатньо жіночними, що формує соціальні бар'єри та обмежує їхні політичні права [27, р. 39].

Це сприяє маркуванню ряду підлеглих груп (як от нижчого класу, різноманітних етнічних і расових груп, геїв і лесбійок), як сексуально аморальних. Прямим наслідком такої вихідної позиції стає систематична дискримінація на соціальному та політичному рівнях – зокрема, виправдання особистих образ, насилля в бік членів підлеглої групи (часто – представників альтернативної ідентичності) тощо. Ілюстрацією даного становища є переконання білих американців у тому, що чорношкірі, іммігранти, люди робочого класу є джерелом морального розкладання [43, р. 60].

Про провідну роль такої моралістської риторики пишуть Сейдман С., Фішер Н., і Мікс Ч., які вбачають у ній певний засіб влади, заснований на принципі так званого «сексуального цапа відбувайла» [43, р. 61]. Зокрема, автори висвітлюють приклад стереотипізації афроамериканських жінок із низькою зарплатнею, що полягає в уявленні про їхню вагітність як спосіб отримати чек на соціальне забезпечення [43, р. 64-65]. Згадані приклади демонструють, як гендерні стереотипи не лише формують соціальні уявлення, проте разом із цим впливають на розподіл ресурсів, влади та можливостей у суспільстві. Стереотипізація афроамериканських жінок із низьким доходом не лише маргіналізує їх, але водночас впливає на політичні рішення щодо соціальної допомоги та регулювання репродуктивних прав.

Не менш яскравим прикладом впливу гендерених стереотипів на соціальну сферу є сексуальний подвійний стандарт, що полягає в кардинально різному ставленні до жінок і чоловіків з багатьма сексуальними партнерами. Так, зазначають Сейдман С., Фішер Н., і Мікс Ч., перші вважаються у соціумі «хвойдами», тоді як другі – «гравцями», що висвітлює принцип, за яким домінуючі групи демонструють свою владу по відношенню до меншин [43, р. 61]. На цьому ж зауважують дослідниці Марія Олссон і Сара Е. Мартіні, що в такому подвійному стандарті вбачають більш серйозний механізм, що не тільки відображає, проте й формує соціальну ієрархію, що закріплює домінуючі гендерні ролі [36].

Сексуальний подвійний стандарт, у такий спосіб, відображає глибоко вкорінену систему контролю над жіночою сексуальністю, що має наслідки як у соціальному, так і в правовому вимірі.

Інші приклади, наведені Сейдман С., Фішер Н. і Мікс Ч., висвітлюють неочевидну складову гендерних стереотипів і їхніх впливів – а саме, пов'язаних із уявленнями про маскулінність. Так, дослідники вказують на спосіб, у який азіати-американці підпорядковуються стереотипам щодо власної мужності: «...вони можуть вдаватись до бодибілдінгу або модифікації тіла як політичного акту, спрямованого на відмову від образу «робкого, інфантильного» чоловіка, нав'язаного домінуючою культурою» [43, р. 99]. Разом із цим прагнення підтвердити свою маскулінність часто, підкреслюють автори, передбачає сексистську поведінку, що демонструє, як стереотипи лише закріплюють нерівність між статями [43, р. 146].

Водночас гендерні стереотипи, як було згадано випадок із азіатами-американцями, тісно переплітаються з расовими. Сейдман С., Фішер Н. і Мікс Ч. наводять інший приклад, що це ілюструє, а саме – асоціація афроамериканських чоловіків із гіпермаскулінністю, що своєю чергою нерозривно пов'язана з гетеросексуальністю, силою, агресією тощо. Це, підкреслюють дослідники, відображає один і той самий механізм, через який

суспільство визначає соціальний статус груп та їхню роль у публічному просторі [43, р. 150].

У свою чергу політичний вимір гендерних стереотипів проявляється в освітній та культурній сферах. Показовим є ігнорування в рамках традиційної навчальної програми поняття маскулінності шляхом зосередження виключно на досягненнях чоловіків як політичних лідерів, науковців та митців, але не аналізуючи, як гендерні ролі впливали на їхнє життя та діяльність [27, р. 6].

Е. Мастер ґрунтовно вивчає те ж саме питання, досліджуючи вплив гендерних стереотипів на різні аспекти суспільного життя. Зокрема, на політичне представництво, кар'єрні можливості та соціальну взаємодію. Дослідниця звертає увагу на те, як стереотипи формують сприйняття чоловіків і жінок у професійній та політичній сферах, а також як вони закріплюють нерівність через механізми соціального контролю [30, сс. 204-205].

Зокрема, дослідниці М. Олссон і С. Е. Мартіні вказують на сферу оплати праці або доступу до кар'єрного зростання як на яскраві приклади сфер, за яких дискримінація за гендером стає формалізованою (тобто легітимною) через правові або корпоративні політики [36, с. 5].

Однак цей механізм, авжеж, не обмежується рівнем інституційних обмежень, але разом із цим, якщо не насамперед, впливає на внутрішнє сприйняття власних можливостей та соціальних ролей.

Так, Е. Мастер наголошує на тому, що гендерні стереотипи чинять значний вплив на самооцінку та почуття приналежності людини до певних соціальних або професійних сфер. Зокрема, дослідниця акцентує на проблемі раннього засвоєння хибних уявлень, наводячи у приклад дівчат, переконаних у своїй «непридатності» у природничих і технічних науках (STEM-дисциплін), що у свою чергу визначає їхню подальшу та кар'єрну траєкторію [30, сс. 204-205].

Проблему раннього засвоєння гендерних стереотипів і їхній подальший вплив детально досліджують також М. Олссон і С. Е. Мартіні. Дослідниці вказують на те, що рольові моделі формують гендерні стереотипи з самого

дитинства, вплив яких можна виявити як на етапі вибору навчальних дисциплін, так і професій у подальшому житті. Важливим акцентом, що роблять авторки, стає те, що діти засвоюють стереотипи через спостереження за дорослими та їхніми ролями в суспільстві. Складно не погодитись із твердженням про те, що нав'язані в такому віці стереотипи сприяють нормалізації нерівності та вибудовують уявлення про те, що існуючий соціальний порядок є «природним» або неминучим, про що ми частково вже згадували. Це, авжеж, ускладнює боротьбу з гендерною дискримінацією. [36, сс. 2-3]

Е. Мастер, вивчаючи наслідки гендерних стереотипів вже на доросле життя людини, виокремлює, зокрема, нижчу мотивацію в жінок до кар'єрного розвитку. Водночас не лише через сформоване заздалегідь бачення щодо гендерних ролей, але й через соціальні очікування або відсутність жіночих рольових моделей вже в дорослому віці. Це, підсумовує Е. Мастер, безпосередньо призводить до «гендерного розриву» у STEM-сферах – зокрема, таких, як от наука, політика, чи технології [30, с. 206].

М. Олссон і С. Е. Мартіні також звертають нашу увагу на певне замкнене коло, утворене гендерними стереотипами. Так, відсутність певних рольових моделей призводить до того, що індивіди не можуть уявити себе в ролях, які не відповідають традиційним гендерним уявленням, що лише закріплює стереотипне мислення [36, с. 4]

Хоч ми здебільшого й акцентували на проблемах жінок, проблема гендерних стереотипів постає як така, що торкається разом із цим і чоловіків. М. Олссон і С. Е. Мартіні, вказуючи недостатню репрезентацію жінок у STEM-сферах, а також на керівних посадах, висвітлює й недостатню репрезентацію чоловіків у сферах, пов'язаних із охороною здоров'я, початкової освіти, домашніх обов'язків тощо [36, с. 4]. Це, за словами дослідниць, безпосередньо впливає на формування певних асоціативних зв'язків: наприклад, вказують М. Олссон і С. Е. Мартіні, гендерні стереотипи сприяють такому уявленню лідерства, за якого чоловіки асоціюються з владою, тоді як жінки – із

турботливими або допоміжними ролями. На думку авторок, така репрезентація (точніше, її нестача) може зменшувати кількість жінок у політичному управлінні та керівних посадах, оскільки буде нав'язувати їм ідею щодо недостатньої компетентності [36].

У розрізі цього нам видається досить цікавим висновок, до якого доходять М. Олссон і С. Е. Мартіні на основі досліджень: так, згідно з ними, дівчата більше цікавляться політикою в країнах, де є жінки-політики. Окрім того, проаналізовані дослідницями експериментальні роботи вказують на те, що навіть короткотривалий контакт із моделями, що не вписуються у сформоване гендерними стереотипами уявлення, може істотно вплинути на кар'єрні амбіції дівчат. Показовим є наступні слова дослідниць: «Відчуття схожості є важливими, оскільки вони передають ідею «якщо вона може, то я теж можу» претенденту на роль, що полегшує гендерні антистереотипні самостереотипи» [36, с. 9].

У такий спосіб, контрстереотипні рольові моделі висвітлюються дослідницями як потужний фактор, що може вплинути на формування стереотипів загалом.

Підсумовуючи розглянуте, можемо ствердити, що гендерні стереотипи глибоко впливають як на соціальні, так і політичні процеси шляхом формування нерівності та обмеження можливості певних груп. Як ми побачили на прикладах досліджень, вони закріплюють соціальну ієрархію, чим визнають роль чоловіків і жінок у суспільстві, посиляючись на їхню біологічну обумовленість – відповідно, неминучість, що у свою чергу виправдовує нерівний розподіл влади та ресурсів.

Разом із цим, окрім впливу на кар'єрні можливості та політичне представництво, гендерні стереотипи, як ми проаналізували, пов'язані з уявленнями про сексуальність, маргіналізацією меншин та формуванням дискримінаційних політик. Вони не лише перешкоджають професійному розвитку жінок, але й закріплюють певні очікування щодо чоловіків, створюючи обмеження для обох статей.

У такий спосіб, подолання гендерних стереотипів і їхнього впливу на соціальні та політичні процеси постає перед нами як необхідна умова для формування більш справедливого суспільства. З огляду на те, що боротьба з гендерною нерівністю пов'язана з питаннями прав людини та моральної відповідальності суспільства, ми неминуче зіштовхуємось не тільки з практичним, однак і етичним виміром боротьби. З огляду на це слід розглянути етичні аспекти боротьби з гендерною нерівністю, зокрема – як ідеї справедливості, поваги до різноманіття та рівних можливостей формують підхід до подолання дискримінації та сприяють розширенню прав людини.

II.3. Етичні аспекти боротьби з гендерною нерівністю

Розглянуті нами вище тези М. Олссон і С. Е. Мартіні висвітлюють, наскільки забезпечення рівних прав для всіх гендерів становить моральний обов'язок суспільства. У свою чергу окреслена ними етика репрезентації вказує на важливість рівного доступу до ряду сфер: політичних, економічних, а також соціальних. Відповідно до цієї вимоги сама боротьба з гендерними стереотипами має бути ширшою – охоплюючи різні сфери життя. Водночас окреслені ідеї М. Олссон і С. Е. Мартіні вказують нам на необхідність тривалих ініціатив і зміни суспільних норм. Важливими, підкреслюють дослідниці, є не лише короткотривалі зустрічі з рольовими моделями, а й системні ініціативи, що формують нові уявлення про жінок і чоловіків у професійному та суспільному контексті [36, с. 11].

Утім, на нашу думку, суттєвішим виміром боротьби з гендерними стереотипами є перегляд гендерних ролей насамперед у сімейних обов'язках та вихованні дітей. Хоч ми багато вже говорили про рольові моделі, їх аналіз головним чином зосереджувався на сфері освіти, тоді як більш фундаментальним є умови, за яких дорослішає людина. Так, М. Олссон і С. Е. Мартіні цілком доречно із цього приводу зазначають, що рівномірний розподіл домашньої роботи та батьківських обов'язків дозволяє зруйнувати традиційні

уявлення щодо чоловічих і жіночих ролей, чим сприяє закріпленню принципів гендерної рівності [36, с. 7].

В окремому місці згадані дослідниці вказують на не менш важливий для нашого питання аспект. А саме: боротьба з гендерними стереотипами має далекосяжні політичні наслідки. Зокрема, інтервенції, що мають на меті зменшити їхній вплив, згідно з М. Олссон і С. Е. Мартіні можуть сприяти зміні соціальних норм і гендерних ролей. Це своєю чергою веде до більш справедливого розподілу ресурсів та влади, створюючи умови для ширшого залучення жінок у політичне життя та прийняття рішень [36, с. 10-11].

Окремої уваги, на нашу думку, у контексті сформульованої проблеми заслуговує дослідження Агати Огочухву, що розглядає феміністичну етику як концептуальну основу для досягнення гендерної справедливості, як альтернативу традиційним підходам [35].

Зокрема, дослідниця висвітлює, що феміністична етика виникає у відповідь на обмеження класичних етичних теорій, які ігнорували досвід жінок та гендерні аспекти моралі. Прагнучи зробити акцент на останніх, феміністична етика, згідно з Агатою Огочухву, критикує андроцентричні упередження й пропонує новий підхід, що наголошує на неочевидному зв'язку між моральністю, соціальними структурами та владою [35, р. 15].

Якщо ж спробувати виокремити ключові принципи феміністичної етики, то насамперед слід зупинитись на значенні відносин, турботи, а також взаємозалежності в етичному вимірі [35, р. 16]. Вважаємо, що доречно протиставити даний підхід традиційному етичному – яскравим прикладом може слугувати етика Канта, яка вимагає слідувати універсальним моральним принципам незалежно від контексту [16]. Феміністична етика натомість наголошує на важливості турботи, емпатії, чутливості тощо в моральних рішеннях.

Окремим аспектом феміністичної етики, який окреслює Агата Огочухву, стає визнання автономії жінок і право самостійно приймати рішення, що пов'язані з їхніми цінностями, а також прагненнями [35, р. 16].

Іншим, але знайомим для нас питанням, яке розробляє феміністична етика, як підкреслює Агата Огочухву, стає інтерсекційний підхід, що звертає увагу на перехресну дискримінацію, яка спрямовується одразу на декілька ознак і посилюється завдяки їхньому поєднанню. Встановлюючи таку перспективу для розуміння гендерної нерівності, дослідниця зазначає, що та не існує «у вакуумі», проте радше перетинається з рядом форм дискримінації: класовими, расовими тощо [35, р. 16-17]. Такий перетин, утім, є не єдиним: Агата Огочухву, розглядаючи етичну критику гендерної нерівності, акцентує на тому, що її природа не вичерпується соціальним чи політичним виміром. Натомість дослідниця пише про гендерну нерівність як про «фундаментальну етичну несправедливість» [35, р. 17-18].

За такої інтерпретації саме поняття гендерної справедливості постає перед нами у якості етичної категорії. У розрізі цього феміністична етика аналізує гендерну нерівність як головним чином моральне питання, яке потребує виправлення шляхом змінення соціальних інститутів. Зокрема, як на цьому наголошує дослідниця Агата Огочухву, концепція гендерної справедливості передбачає не тільки формальне забезпечення рівних прав, утім глибоку трансформацію суспільних структур, що утворюють нерівність. Це своєю чергою передбачає перегляд ролей жінок і чоловіків у різних сферах – як у сім'ї, на ринку праці, так і в державному управлінні [35, с. 18].

Така постановка питання неминуче зіштовхує нас із необхідністю розширення доступності освіти, економічних ресурсів, а також політичної залученості для жінок. Як наголошує дослідниця, окреслені фактори є опорними для створення «більш збалансованого суспільства» [35, с. 18]. Не менш цікавим є й практичність, яку запропонує феміністична етика. Зокрема, Агата Огочухву вказує на конкретні заходи, що дозволяють усунути дискримінацію, з-поміж яких є: розширення суспільних послуг, орієнтованих на підтримку жінок; збільшення; представництва жінок у політиці; боротьба з

гендерно зумовленим насиллям, що є чи не найголовнішим проявом нерівності [35, с. 19-20].

Окрему увагу дослідниця Агата Огочухву приділяє питанню автономії та права вибору, акцентуючи на тому, що етичний вимір боротьби з гендерною нерівністю передбачає повагу до автономії індивіда – а саме, його здатності самостійного визначення власної ідентичності, життєвих цінностей, рішень тощо. Вагомим аспектом, на нашу думку, тут є не лише формальне закріплення формальних прав, проте створення умов, за яких жінки зможуть реалізувати свій потенціал без тиску ззовні – наприклад, соціального чи економічного [35, с. 20].

Так, узагальнює дослідниця, боротьба з гендерною нерівністю є ширшою за політичні або соціальні дискусії, оскільки є питанням фундаментальної етичної справедливості. Це у свою чергу означає не лише зміну законодавства чи політичних стратегій, проте насамперед глибоку переоцінку суспільних норм і цінностей, що визначають місце жінок і чоловік у сучасному світі.

Вважаємо, що дослідники Уйгур Г. та Оздемір Н. роблять також вагомий внесок у розуміння етичних аспектів боротьби з гендерною нерівністю, адже висвітлюють їх через призму правової освіти. Так, вони зазначають, що для подолання гендерних стереотипів у праві необхідно розвивати етичну свідомість, яка передбачає усвідомлення упереджень та стереотипів. Цікавим у розрізі цього є висновок дослідників стосовно того, що гендерна нерівність існує, оскільки юридична система ґрунтується на абстрактному принципі рівності перед законом, не враховуючи реальних проявів дискримінації [46, сс. 186-187].

Уйгур Г. та Оздемір Н. вважають, що юридична освіта може бути дієвим засобом у боротьбі з гендерними стереотипами. Зокрема, дослідники вказують на необхідність залучення аналізу інтерсекційності та використання трансформаційних методологій у програми навчання [46, с. 192]. На думку

авторів, методологія клінічної освіти дозволяє студентам усвідомлювати власні упередження та трансформувати їх [46, сс. 195-196].

Не менш вагомою нам видається думка дослідниці Р. Нунес, що визначає справедливість фундаментальним аспектом гендерної рівності, яку можна розглядати за допомогою різних підходів. Наприклад, багато уваги Р. Нунес приділяє аристотелівському розумінню формальної рівності, необхідності, заслуг, соціального внеску та ринкової конкуренції, які можуть слугувати основою для боротьби з дискримінацією. Як зазначає Р. Нунес «принцип формальної рівності Арістотеля є трактуванням рівних як рівних, тоді як нерівних – відповідно до їх подібності чи відмінності, що може бути гарною відправною точкою для цього обґрунтування» [34, с. 19].

Разом із цим Р. Нунес визначає важливим аспектом глобальну перспективу гендерної рівності, яка, за її словами, передбачає узгодження різних уявлень про справедливість у межах світового суспільства. Це у свою чергу включає демократичне врядування, захист прав людини та боротьбу із дискримінацією. Слід тут зацентрувати, що, за Р. Нунес, принцип недискримінації є ключовим фактором у розвитку сучасних суспільств, адже він формує основи соціальної взаємодії та правового регулювання. Влучними є наступні думки дослідниці: «Принцип недискримінації є ще одним фундаментальним рушієм міжсоціальних відносин і важливим чинником у побудові будь-якого сучасного суспільства» [34, с. 23].

В окремому місці Р. Нунес наголошує на чиннику, про який ми вже встигли трохи сказати раніше, а саме – про роль освіти як один із найефективніших механізмів боротьби з гендерною нерівністю. На думку Р. Нунес, саме в рамках освіти змінюються соціальні норми та уявлення про права людини. Так, дослідниця вказує на те, що освіта в цінностях позитивно впливає на зміну сприйняття студентами прав людини та їхнього ставлення до них [34, с. 40].

Цікавим, на нашу думку, є й та позиція Р. Нунес, що полягає у визнанні морального виміру у правовому регулюванні гендерної рівності. Дана точка

зору передбачає, що закони та міжнародні угоди, спрямовані на досягнення рівності, мають не лише юридичну, але разом із цим і символічну з виховною функціями. Як підкреслює Р. Нунес, через минулі й теперішні гендерні нерівності міжнародна спільнота запропонувала та ухвалила низку політичних і нормативно-правових інструментів [34, с. 44].

У такий спосіб, беручи до уваги розглянуті досліджені етичні аспекти, можна сказати, що боротьба з гендерною нерівністю вимагає комплексного підходу, який включає: правове регулювання, освіту, зміни уявлень про справедливість та усунення дискримінації. Саме завдяки інтеграції окреслених складових може бути забезпечено ефективне подолання гендерної нерівності, сприяючи формуванню більш справедливого суспільства.

Підбиваючи ж підсумки розглянутої нами сукупності проблем, пов'язаних із гендерною рівністю та справедливістю, можемо сказати, що їхній розгляд в сучасному суспільстві демонструє складність та багатовимірність цієї проблематики. Насамперед тому, що гендерна нерівність не є лише історично вкоріненою соціальною реальністю, але й постійно відтворюваним механізмом, що впливає на розподіл ресурсів, влади та можливостей у суспільстві. Як ми побачили, її коріння сягають різних рівнів: у сфері зайнятості, політичного представництва, доступу до освіти та навіть у культурних і соціальних нормах, які визначають очікувані ролі жінок і чоловіків.

Проаналізовані дослідження продемонстрували, що гендерні стереотипи відіграють визначну роль у формуванні соціальної ієрархії, тим виправдовуючи наявну нерівність через уявлення про нібито «природну обумовленість» гендерних ролей. Разом із цим, боротьба з окресленими стереотипами є не лише соціальним чи політичним завданням, а й моральним обов'язком, що потребує етичного обґрунтування. У цьому контексті концепція гендерної справедливості постає перед нами ключовим інструментом для подолання нерівності через зміну соціальних інституцій та політичних стратегій.

Важливу перспективу для цього запропонувала розглянута нами феміністична етика, яка зацентрувала увагу на інтерсекційності, соціальній відповідальності та рівному доступі до прав і можливостей, тим запропонувавши альтернативний погляд на питання гендерної рівності. Як ми дослідили, вона наголошує на важливості врахування не лише гендеру, але й класу, раси, сексуальної орієнтації тощо, які посилюють дискримінацію. У цьому контексті автономія та право вибору постають фундаментальними принципами, які мають визначати політику рівності.

Якщо ж звертатись до сучасних стратегій боротьби з гендерною нерівністю, то можемо сказати, що усі вони однаково вимагають інтегрованого підходу, що включає правове регулювання, реформу освіти, зміну культурних норм, а також активну політичну участь жінок. Розглянуті дослідження, як ми побачили, лише підкреслюють, що навіть короткотривале взаємодія з контрстереотипними рольовими моделями може мати значний вплив на формування власного образу та кар'єрних амбіцій жінок. У свою чергу довгострокові ініціативи сприяють трансформації суспільних уявлень про гендерні ролі.

Отже, подолання гендерної нерівності потребує не стільки зміни окремих політик, скільки глибокого перегляду суспільних структур, які сприяють відтворенню нерівності. Здійснений аналіз дозволяє нам зробити висновок про те, що використання етичних концепцій у процесі боротьби з дискримінацією є провідним засобом для забезпечення справжньої рівності можливостей.

У цьому контексті варто звернутися до ролі філософії гендеру, яка пропонує концептуальні засади для формування інклюзивного суспільства.

РОЗДІЛ III. РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ ГЕНДЕРУ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

У попередньому розділі ми багато уваги приділили питанню репрезентації гендеру – наскільки вона є важливою, зокрема, на прикладі рольових моделей, що ідуть врозріз зі сформованими гендерними стереотипами: щодо «жіночих» і «чоловічих» професій. Це попереднє знання допоможе нам сфокусуватись на викликах і можливостях репрезентації гендеру в суспільстві. Утім, вважаємо, насамперед слід зацентувати, що репрезентація, яку ми маємо на увазі, виходить за межі питання щодо візуалізації, натомість слугуючи потужним інструментом змін, що відкриває нові можливості для побудови інклюзивного суспільства. Останнє поняття відіграватиме вирішальну роль у межах цього розділу, отож варто його визначити.

Вважаємо, що дослідники В. Фолкнер і М. Лі вдало вичерпують сутність поняття інклюзивного суспільства у контексті гендеру, коли підкреслюють, що для досягнення інклюзії необхідно враховувати різноманітність груп, які можуть бути виключені з інформаційного суспільства. Зокрема, вони зазначають, що гендер перетинається з іншими факторами, такими як дохід, заняття, вік, етнічна приналежність тощо [20, р. 158]. Отож це свідчить про інтерсекційний підхід, який розглядає різноманітність як ключовий елемент інклюзії. Інший важливий аспект, який В. Фолкнер і М. Лі висвітлюють, стосується того, що немає єдиного рішення для всіх груп, і для ефективної інклюзії потрібно враховувати специфічні потреби різних соціальних груп ("one size does not fit all") [20, р. 173].

З огляду на це можемо стверджувати, що інклюзивне суспільство є суспільством, що ґрунтується на рівності як базовій цінності, саме тому активно долає стереотипи через освіту, медіа та культурні практики. Інклюзивне суспільство враховує різноманіття шляхом інтеграції згаданого інтерсекційного підходу до соціальних інституцій та повсякденних практик, а також забезпечує участь усіх груп у прийнятті рішень, трансформуючи

традиційні ієрархії у більш рівноправні моделі співпраці. Тобто моделі, де знання поширюються через рівні зв'язки, як про них кажуть дослідники В. Фолкнер і М. Лі, коли критикуть так звану «Я-методологію» ("I-methodology"), коли розробники (часто чоловіки) створюють продукти для жінок, не консультуючись з ними [20, р. 171].

Знаходимо важливу тезу для окреслення ідеї інклюзивного суспільства в контексті гендеру і в дослідників П. Сміта і Е. Бамберга, які підкреслюють, що нейтральність є ілюзорним ігноруванням гендеру, яке насправді приховує існуючі нерівності [44, pp. 441-442]. У такий спосіб, інклюзивність тут перед нами постає як визнання різноманітності гендерних ідентичностей (транс, небінарних, квір-осіб) та їх врахування в мові, політиках і соціальних практиках. Саме це врахування і передбачає репрезентація гендеру в суспільстві, яку тепер ми можемо розглянути детальніше.

III.1. Репрезентація гендеру в суспільстві: виклики та можливості

Дослідники Конвей Дж. К., Бурк С. К., а також Скотт Дж. Зазначають, що гендерні системи створюють ієрархії через символи (наприклад, 'чоловіче = розумне'). На їхню думку, ця традиція продовжує впливати на сучасну медіарепрезентацію, де жінки часто асоціюються з емоціями, а чоловіки – з лідерством" [12, р. XXIX]. Ця дихотомія, на нашу думку, є ключовим чинником недостатньої репрезентації гендеру в суспільстві, хоча, як ми покажемо далі, вона не вичерпує всієї складності цього явища. Згадані дослідники роблять важливий акцент, коли наголошують, що феміністичні дослідження переосмислили традиційні джерела, що дозволяє виявити асиметрію в репрезентації гендеру. Цей підхід, пишуть Конвей Дж. К., Бурк С. К. і Скотт Дж., «...ми застосовуємо до аналізу сучасних медіа» [12, р. XXIII].

Тут ми наближаємось до питання однієї з форм гендерної репрезентації – в медіа. Із цього приводу наводять важливі тези дослідники Ді Піано Т., Джеріно Е., Маріно Е., Брустіа П., і Ролле Л. Так, вони зазначають, що гендерна

репрезентація в медіа – це ключовий механізм соціалізації, який або підтримує існуючі нерівності, або сприяє прогресивним змінам [18, р. 8].

Автори підкреслюють, що гендерні ролі формуються через соціалізацію та медіа, що доводять наступні слова: «Гендер – це соціальна конструкція біологічної статі, яка обмежує індивіда рамками, встановленими суспільством» [18, р. 9]. На нашу думку, Ді Піано Т., Джеріно Е., Маріно Е., Брустіа П., і Ролле Л. вдало розкривають проблему репрезентації гендеру в медіа за допомогою виокремлення вимірів об'єктивації. Ми звернемо увагу на лише ключові з них.

Так, дослідники вказують на інструменталізацію жінок – спосіб репрезентації, за якої вони розглядаються як об'єкти для задоволення потреб (наприклад, реклама з еротизованими образами). Це нерозривно пов'язується з іншим аспектом, яким автори виокремлюють заперечення автономії: ігнорування жіночої суб'єктності (наприклад, «нерухома жінка» у рекламі, тобто образ жінки як бездіяльного «декоративного елемента») [18, pp. 13-14]. Вважаємо, що Ді Піано Т., Джеріно Е., Маріно Е., Брустіа П., і Ролле Л. підкріплюють цю думку, коли досліджують італійську рекламу. Так, вони виявляють, що 84% реклами взагалі не показують жінок, тоді як з решти 16% жінки постають або як сексуальні чи естетизовані об'єкти, або в контексті материнства [18, р. 16].

Разом із цим дослідники вказують на те, що нав'язаний медіа сексизм є амбівалентний. Так, з одного боку, він може бути ворожим, коли стверджує нібито феміністки хочуть влади над чоловіками [18, р. 16], проте водночас він може бути «благожелательним», стверджуючи, що жінки є «чистими істотами, що потребують захисту» [18, р. 12]. Беручи це до уваги, автори підкреслюють, що обидва типи сексизму підтримують ієрархію, навіть коли виглядають «позитивно».

Кажучи про можливості для змін у репрезентації гендеру, Ді Піано Т., Джеріно Е., Маріно Е., Брустіа П., і Ролле Л. зосереджують увагу на соціальних компаніях. Зокрема, вони наводять у приклад глобальні ініціативи проти

стереотипів («UN Woman») а також вандалізовані плакати «Punto su di te» в Італії, що полягають у зображенні жінки з незавершеними фразами, наприклад: «Я могла б досягти більшого, якби не...». Пропуск у реченні заповнювався реальними дискримінаційними коментарями, які писали перехожі (наприклад, «..якби не твій гендер») [18, р. 18].

Окрім цього, для боротьби з проблемами репрезентації гендеру автори пропонують розробку просвітницьких програм для збільшення обізнаності про сексизм [18, р. 19]. Вважаємо важливою їхню думку щодо медіа як потужного інструменту для зміни викривленого уявлення про гендер. Ді Піано Т., Джеріно Е., Маріно Е., Брустіа П., і Ролле Л. висувають ідею репрезентації альтернативних образів жінок – наприклад, кампанії з жінками-лідерами всупереч образу жінки як сексуалізованого, естетичного об'єкту тощо [18, р. 19].

Зрештою, автори роблять акцент на тому, що для подолання проблем з репрезентацією гендеру необхідний міждисциплінарний підхід. Тобто такий, що комбінуватиме соціологію, психологію та медіакритику для аналізу репрезентації. Разом із цим дослідники наголошують на важливості політичних рішень, які, на нашу думку, тут грають найбільшу роль. Наприклад, закони проти сексизму в рекламі (на зразок французького досвіду), а також підтримка гендерно-чутливих ЗМІ. Підбиваючи підсумки, Ді Піано Т. і інші зазначають, що подолання гендерних стереотипів вимагає не лише критики, але й активної побудови нових медіаобразів, які підкреслюватимуть рівність та різноманітність [18, pp. 19-20].

У висновку можемо стверджувати, що гендерні ієрархії сприяють закріпленню традиційних стереотипів («чоловіче = розумне», «жіноче = емоційне»), впливають на медіа, тим самим обмежуючи репрезентацію. Медіа за цих обставин постає як механізм соціалізації – він може підтримувати нерівність (наприклад, об'єктивація жінок у рекламі) або, навпаки, сприяти прогресу. Як ми побачили, питання репрезентації гендеру передбачає амбівалентний сексизм – навіть «позитивні» стереотипи («жінки – чисті

істоти» тощо підтримують ієрархію. Дослідивши думки щодо можливого вирішення проблеми викривленого уявлення про гендер, можемо погодитись, що шляхи змін полягають у розробці соціальних кампаній, просвітницьких програм, альтернативних образів (жінок-лідерів), законів проти сексизму. Разом із цим важливим визнано саме комплексний підхід у вирішенні проблеми недостатньої репрезентації. Однак для його ефективного впровадження необхідно також розглянути роль філософії у формуванні гендерно-чутливих політик, які мають на меті не просто формальне визнання прав, а глибинну трансформацію суспільних структур.

III.2 Гендерно-чутливі політики: роль філософії у їх розробці

Як відзначають Хоукс С. і Чанг А., гендерно-чутливі політики – це стратегії, що враховують соціальні, економічні та культурні відмінності між гендерами для досягнення рівності [23, р. 276]. Вже раніше нами досліджені феміністична філософія (С. де Бовуар, Дж. Батлер), ідеї М. Фуко, теорія квір-фемінізму, а також ідея інтерсекційності закладають важливе підґрунтя у гендерно-чутливих політиках. Утім, тут ми спробуємо залучити ще більше прикладів ролі філософії в їх розробці.

Вважаємо актуальними розмисли П. Боуден, яка, ґрунтуючись на ідеях К. Гілліган, пропонує гендерно-чутливий підхід до моралі, який акцентує на взаємозалежності, емпатії та конкретних практиках догляду (на відміну від універсальних принципів справедливості). Зокрема, П. Боуден аналізує 4 контексти: материнство, дружба, меддогляд і громадянство як приклади тих практик, де піклування є центральним. Авторка заперечує «великі теорії» моралі (на кшталт кантівської етики), натомість підкреслюючи контекстуальність і різноманітність досвіду [3, р. 138].

Про роль філософії у розробці гендерно-чутливих політик пишуть дослідники Кікінежді О., Кізь О., Шульга І, особливо зауважуючи на впливі ідей феміністичної філософії, зокрема, критики патріархату та етики спілкування. На тлі цього вони формулюють важливу думку про те, що

гендерно-чутливий підхід спрямований на подолання неконструктивних гендерних стереотипів, які заважають особистості вийти зі складних життєвих ситуацій [25 р. 146]. Акцентуючи на внеску феміністичної філософії у формування гендерно-чутливих політик, автори наслідують критику патріархату, за якої застосовують підхід, на нашу думку аналогічний уже розглянутим – Симони де Бовуар, Дж. Батлер. Так, Кікінежді О., Кізь О., і Шульга І. так само звертаються до тези щодо необхідності деконструкції стереотипів – зокрема, щодо «жіночих» і «чоловічих» професій – аналізу структурної дискримінації, запобігання сексизму у підручниках тощо [25, р. 147].

На нашу думку, досить важливим є акцент на емпатії та турботі у соціальній роботі в контексті гендерно-чутливого підходу, про який пишуть Кікінежді О. й інші. Ми торкались цієї ідеї раніше, коли розглядали принципи феміністичної етики у рамках етичних аспектів боротьби з гендерною нерівністю, проте тут натрапляємо на ще одну важливу тезу. Кікінежді О., Кізь О., і Шульга І. підкреслюють важливість відмови від ієрархічних моделей на користь партнерських і, звертаючись до конкретних досліджень, показують, як філософські концепти трансформуються в практичні інструменти (наприклад, гендерний мейнстрімінг) [25, pp. 147-148].

Погоджуємось з авторами стосовно того, що гендерний мейнстрімінг як інструмент є яскравим прикладом того, як філософські концепції стають частиною повсякденної політики. Насамперед через те, що він передбачає інтеграцію гендерної перспективи у всі сфери суспільного життя – від освіти до управління [25, р. 148]. Так, Кікінежді О., Кізь О., і Шульга І. описують, як гендерний аудит виявляє дисбаланс у виборі спеціальностей студентками та студентами. Окреме дослідження надає нам наступні дані: 28.6% жінок обирають «традиційно жіночі» професії проти 15.5% чоловіків [25, р. 149]. Саме для подолання цього, додають автори, і були розроблені профорієнтаційні програми, що мають на меті збільшити кількість дівчат у STEM-галузях [25, р. 150].

Інший приклад ролі філософії у розробці гендерно-чутливих політик знаходимо в «Школі гендерної рівності», що ґрунтується на етиці піклування Керол Гілліган та інтерсекційному підході Креншоу. Як зазначають ті ж самі Кікінежді О., Кізь О., і Шульга І., студенти там навчаються розпізнавати так звані «мікроагресії» та долати стереотипи через інтерактивні тренінги. Такі програми, підкреслюють автори, показують, як філософські ідеї можуть стати основою для навчальних модулів, що формують критичне мислення [25, р. 150-151].

Можемо погодитись із висновком, якого доходять дослідники Кікінежді О., Кізь О., і Шульга І. про те, що гендерно-чутливі політики є не просто набором інструментів – а результатом глибокого філософського осмислення проблеми нерівності [25, р. 152]. Вони демонструють, як абстрактні концепції (наприклад, вже нами розглянута концепція Дж. Батлер перформативності гендеру) перетворюються на конкретні дії – від гендерного аудиту до реформи освітніх програм.

Проаналізовані приклади демонструють, як філософія (у даному випадку феміністична) виступає не лише теоретичною основою, але й практичним «інструментом» у створенні суспільства, де домінуватиме ідея гендерної рівності. Вважаємо, що дана точка зору підкреслює, що без розуміння філософського підґрунтя гендерно-чутливі політики ризикують стати формальними, тоді як інтеграція теорії та практики забезпечує їхній ефективний і довгостроковий вплив.

III.3. Шляхи подолання гендерної нерівності

З огляду на досліджені нами аспекти проблеми гендерної рівності і ролі філософських концепцій у її подоланні, можемо сказати, що філософські концепції гендеру пропонують глибоке теоретичне підґрунтя для подолання гендерної нерівності шляхом вказування на шляхи трансформації суспільства як через критику традиційних норм, так і розвитку інклюзивних політик та зміну культурних уявлень. Нами виявлено, що одним із ключових напрямків є

деконструкція бінарних гендерних систем, розроблена постструктуралізмом і квір-теорією. Виняткової важливості набуває, зокрема, концепція перформативності гендеру Дж. Батлер, яка показує, що гендер є перформативним актом, а не біологічною даністю, що відкриває можливості для визнання різноманітних ідентичностей поза межами традиційної для нашого суспільства дихотомії «чоловік-жінка». Це своєю чергою підриває самі основи дискримінації і сприяє створенню суспільства, де усі гендерні ідентичності є рівноправними, не «тавруються» маргінальними.

Важливою філософською концепцією, спроможною подолати гендерну нерівність, ми визначили ідею інтерсекційності – тобто підходу, який враховує перетин гендеру з іншими соціальними категоріями, такими як раса, клас чи сексуальність. Звернувшись до Н. Фрейзер, яка підкреслює необхідність поєднання економічного перерозподілу та культурного визнання для досягнення справедливості, ми виявили, що боротьба з гендерною нерівністю має включати не лише правові зміни, але й соціально-економічні реформи, спрямовані на усунення системних перешкод для маргіналізованих груп.

Іншою філософською концепцією, яку ми дослідили як один із шляхів подолання гендерної нерівності, стала феміністична етика, з її акцентом на турботі, емпатії та взаємозалежності. Вона пропонує альтернативу традиційним універсалістським підходам до моралі. Своєю чергою практичним втіленням цієї концепції, як ми з'ясували, є гендерно-чутливі політики, такі як гендерний мейнстрімінг, які інтегрують принципи рівності в усі сфери життя – починаючи від освіти і закінчуючи управлінням. Так, профорієнтаційні програми для дівчат у STEM-галузях або тренінги з розпізнавання «мікроагресій» (тобто ознак дискримінації в робочій сфері) демонструють, як філософські ідеї можуть трансформуватися в конкретні дії.

Окрім того, ключову роль у зміні стереотипів відіграють медіа та освіта. Філософія гендеру наголошує на необхідності створення альтернативних образів у медіа, які підкреслюють різноманітність і рівність, а також на впровадженні гендерно-чутливих навчальних програм. У такий спосіб

відстежуємо цілком конкретні практичні наслідки, спрямовані на подолання гендерної нерівності, і такі, що беруть початок з філософських концепцій. Це вказує нам на те, що філософські концепції гендеру не лише аналізують існуючі нерівності, але й пропонують конкретні стратегії їх подолання, маючи на меті глибинну трансформацію суспільства.

Одним із найважливіших інструментів подолання гендерної нерівності, як ми бачили в цьому дослідженні неодноразово, є деконструкція бінарних гендерних систем, яку розробляють постструктуралізм і квір-теорія. Дж. Батлер, зокрема, доводить, що гендер не є біологічною даністю, проте соціальним конструктом, який формується через повторювані перформативні акти. Це ж уможлиблює визнання різноманітних ідентичностей, позбавлених ієрархії та дискримінації. Квір-теорія своєю чергою підкреслює плинність гендеру, чим заперечує жорсткі категорії, сприяючи інклюзії маргіналізованих до цього груп – наприклад, трансгендерів.

Беручи до уваги розглянуте, можемо сказати, що філософія гендеру, яку складають, зокрема, інтерсекційний підхід, квір-теорія, феміністична філософія тощо – пропонує комплексний підхід до подолання нерівності, який поєднує теоретичну критику з практичними інструментами. З огляду на наведені приклади, інтеграція цих ідей у суспільну практику уможлиблює подолання гендерної нерівності, не маргіналізуючи ті ідентичності, що не вписуються у традиційну гендерну дихотомію «чоловік-жінка».

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки нашого дослідження, спрямованого на аналіз питань рівності, справедливості та репрезентації, можемо стверджувати, що воно продемонструвало, що гендер є не просто біологічною категорією, а складним соціокультурним явищем, сформованим історичними, політичними, а також економічними контекстами. Провівши комплексний аналіз того, як трансформувались ідеї про гендер в рамках сучасних філософських концепцій від критики бінарних систем до інтерсекційного підходу, ми виявили, що кожна з них пропонує важливі інструменти для подолання нерівності та побудови інклюзивного суспільства.

Проведене нами дослідження підтверджує, що гендерна нерівність ґрунтується на глибоко вкорінених соціальних структурах, які відтворюються через дискурс, владні відносини та культурні норми. Ключові мислителі, на яких ми зосередили найбільше уваги в роботі – Сімона де Бовуар, Дж. Батлер, Г. Рубін, М. Фуко та Н. Фрейзер – показали, що гендер конструюється соціально, а не визначається виключно біологією. Це своєю чергою уможливлює критику традиційних уявлень про «природні» ролі чоловіків і жінок, підкреслюючи необхідність деконструкції стереотипів. Наприклад, неодноразово розглянута концепція перформативності гендеру Дж. Батлер доводить, що гендер – це результат повторюваних дій і мовних практик, а не незмінна сутність. Це радикально піддає сумніву ієрархічні системи, що ґрунтуються на бінарності «чоловік/жінка», чим створює теоретичну основу для визнання різноманітних ідентичностей, зокрема, трансгендерних.

Окрему увагу в проведеному дослідженні приділено інтерсекційному підходу, який яскраво демонструє, як гендерна нерівність переплітається з расовими, класовими та іншими формами дискримінації, що підкреслює необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми. Н. Фрейзер, зокрема, доводить, що справедливість неможлива без поєднання економічного перерозподілу та культурного визнання. Це ж означає, що боротьба за рівність має враховувати не лише формальні права, а й структурні умови, такі як доступ

до освіти, медицини, політичної участі тощо. З'ясовано, що феміністична етика, наголошуючи на необхідності турботи та взаємозалежності, доповнює цей підхід, пропонуючи альтернативу універсалістським моделям моралі, які часто ігнорують досвід маргіналізованих груп.

Як ми побачили у дослідженні, практичним втіленням цих ідей є гендерно-чутливі політики, такі як гендерний мейнстрімінг, які інтегрують принципи рівності в усі сфери життя. Показовими також можна вважати профорієнтаційні програми для дівчат у STEM-галузях, реформи освітніх програм – усі разом, як ми проаналізували, сприяють подоланню стереотипів і створенню умов для репрезентації різноманітних ідентичностей. Виявлено, що медіа відіграє не менш важливу роль: альтернативні образи жінок-лідерок, трансгендерних персонажів або небінарних особистостей руйнують традиційні уявлення та формують нові соціальні норми, мінімізуючи упереджене ставлення і, як наслідок, гендерну нерівність у цілому.

Попри все сказане не можемо не відзначити, що дослідження також виявляє виклики, пов'язані з подоланням гендерної нерівності. Один з таких полягає в тому, що «ілюзорна нейтральність» законів або медіа часто приховує системні упередження, а інтерсекційність ускладнює розробку універсальних рішень. За таких умов ефективна боротьба з дискримінацією вимагає не лише змін у законодавстві, а й трансформації свідомості через освіту, мистецтво, громадянський активізм тощо. Вважаємо, що окреслені тут лише коротко протиріччя можуть розширити наявне дослідження в майбутньому.

Утім, висвітлені нами питання рівності, справедливості та репрезентації в рамках проблеми гендерної нерівності дозволяють сказати, що філософія гендеру пропонує не лише критику існуючих систем, а й конструктивні шляхи до справедливого суспільства. Вона показує, що рівність – це не про виключно формальні квоти чи толерантність, а про глибинну перебудову соціальних відносин, де кожна особа має можливість реалізувати свій потенціал без обмежень, пов'язаних із гендером. Інтеграція розглянутих нами філософських концепцій у практику – від політики до повсякденної комунікації – не просто

може мати вплив, але ставати фундаментом для подальших зусиль, спрямованих на боротьбу з гендерною нерівністю, що ми можемо спостерігати вже за сьогодення.

Загалом, проведене нами дослідження підкреслює: гендерна рівність досягається не через ізольовані заходи, а через системні, комплексні зміни, засновані на філософському розумінні справедливості, інклюзії та повазі до людської гідності як такої.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підри́в тотожності. Джудіт Батлер, Київ, 2003. 224 с.
2. Фуко М. Історія сексуальності. Т. 1: Жага пізнання. Х.: ОКО, 1997, 288 р.
3. Bowden P. Caring: Gendersensitive Ethics. London and New York, Routledge, 1997, p. 224.
4. Bowling J., Martin B. Science: A masculine disorder? Science and Public Policy, 12 (6), 1985, pp. 308-316.
5. Bridges T., Pascoe C. Hybrid masculinities: New directions in the sociology of men and masculinities. Sociology Compass, 8 (3), 2014, pp. 246-258.
6. Butler J. Performative acts and gender constitution. The performance studies reader, 2004, pp. 154-166.
7. Butler J. Sex and Gender in Simone de Beauvoir's The Second Sex. Yale French Studies 72, 1986, pp. 30-49.
8. Collier R. 'Nutty professors', 'men in suits' and 'new entrepreneurs': Corporeality, subjectivity and change in the law school and legal practice. Social & Legal Studies, 7 (1), 1998, pp. 27-53.
9. Collier R. The changing university and the (legal) academic career – rethinking the 'private life' of the law school. Legal Studies, 22 (1), 2002, pp. 1-32.
10. Collinson D., Hearn J. Naming men as men: Implications for work, organizations and management. Gender, Work and Organization, 1 (1), 1994, pp. 2-22.
11. Connell R., Hearn J., Kimmel M. Introduction. Handbook of studies on men and masculinities, Sage, 2005, Thousand Oaks, CA, pp. 1-12.
12. Conway J. K., Bourque S., Scott J. Introduction: The concept of gender. Daedalus, 1987, pp. XXI-XXX.
13. Cornell D. At the heart of freedom: feminism, sex, and equality. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1998, 271 p.
14. Cundiff, J. L., Vescio, T. K. Gender Stereotypes Influence How People Explain Gender Disparities in the Workplace. Sex Roles, 75(3-4), 2016, pp. 126–138.
15. Derrida J. Differance. Gettysburg College, 2018, pp. 278-301.

- 16.Dierksmeier C. Kant on virtue. *Journal of Business Ethics*, 2013, T. 113, pp. 597-609.
- 17.Ding W., Murray F. and Stuart T. Gender differences in patenting in the academic life sciences. *Science*, 313 (5787), 2006, pp. 665-667.
- 18.Di Piano T., Gerino E., Marino E., Brustia P., Rolle L. Gender and media representation. *Romanian Journal of Experimental Applied Psychology*, 2014, T. 5, №. 4, pp. 8-20.
- 19.Egeberg Holmgren L., Hearn J. Framing ‘men in feminism’: Theoretical locations, local contexts and practical passings in men’s gender-conscious positionings on gender equality and feminism. *Journal of Gender Studies*, 18 (4), 2009, pp. 403-418.
- 20.Faulkner W., Lie M. Gender in the information society: Strategies of inclusion. *Gender, Technology and Development*, 2007, T. 11, №. 2, pp. 157-177.
- 21.Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (trans. Alan Sheridan). Allen Lane, London, 1977, p. 217.
- 22.Fraser N. Feminist politics in the age of recognition: A two-dimensional approach to gender justice. *Studies in social justice*, 2007, T. 1, №. 1, pp. 23-35.
- 23.Hawkes S., Chang A. Time to implement sex and gender responsive policies and programmes. *The Lancet Public Health*, 2024, T. 9, №. 5, pp. 276-277.
- 24.Hearn J. *Academia, management and men: Making the connections, exploring the implications*. Gender and the restructured university, Open University Press, Buckingham, 2001, pp. 68-89.
- 25.Kikinezhdi O., Kiz O., Shulha I. Gendersensitive university as a subject of social interaction in the territorial community. *Social Work and Education*, Vol. 6, No. 2, 2019, pp. 144-153.
- 26.King A. The prisoner of gender: Foucault and the disciplining of the female body. *Journal of International Women's Studies*, 2004, T. 5, №. 2, pp. 29-39.
- 27.Kimmel M. *The Gendered Society*. Oxford University Press, New York, 2011, p. 414.

28. Lipman-Blumen, J. Toward a homosocial theory of sex roles: An explanation of the sex segregation of social institutions. *Women and the workplace*. University of Chicago Press, Chicago, 1976, pp. 15-31.
29. Madera, J., Hebl, M. and Martin, R. Gender and letters of recommendation for academia: Agentic and communal differences. *Journal of Applied Psychology*, 94 (6), 2009, pp. 1591-1599.
30. Master A. Gender stereotypes influence children's STEM motivation. *Child Development Perspectives*, 2021, T. 15, №. 3, pp. 203-210.
31. McNay L. Foucault and feminism: Power, gender and the self. John Wiley & Sons, 2013, pp. 11-24.
32. Monro S. Beyond male and female: Poststructuralism and the spectrum of gender. *International journal of transgenderism*, 2005, T. 8, №. 1, pp. 3-22.
33. More K. A Queer Praxis with a Different Axis. *Radical Deviance: A Journal of Transgendered Politics*, 2(2), 1996, pp. 55-58.
34. Nunes R. Addressing Gender Inequality to Promote Basic Human Rights and Development: A Global Perspective. *CEDIS Working Papers*, 2020, №. 1, 52 p.
35. Ogochuhwu O. A. Feminist ethics: A Framework for Gender Justice. *Nnadiesube Journal of Gender Studies*, 2024, T. 1, №. 1, pp. 15-25.
36. Olsson M., Martiny S. E. Does exposure to counterstereotypical role models influence girls' and women's gender stereotypes and career choices? A review of social psychological research. *Frontiers in psychology*, 2018, T. 9, pp. 1-15.
37. Piantato G. How has queer theory influenced the ways we think about gender? *Working Paper of Public Health*, 2016, T. 5, №. 1, 10 p.
38. Prosser J. *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*. USA, Columbia University Press, 1998, 280 p.
39. Rubin G. *The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex. Toward an Anthropology of Women*, New York, Monthly Review Press, 1975, 204 p.
40. Rubin G., Butler J. *Sexual Traffic. Interview. Feminism Meets Queer Theory*, Bloomington, Indiana University Press, 1997, 79 p.

41. Schiebinger L. Interdisciplinary approaches to achieving gendered innovations in science, medicine, and engineering. *Interdisciplinary Science Reviews*, 36(2), 2011, pp. 154-167.
42. Schiebinger L. The history and philosophy of women in science: A review essay. *Signs*, 12 (2), 1987, pp. 305-332.
43. Seidman S., Fischer N., Meeks C. *Handbook of the New Sexuality Studies*. Routledge International Handbooks, London, New York, 2006, p. 566.
44. Smith P., Bamberger E. Gender inclusivity is not gender neutrality. *Journal of Human Lactation*, 2021, T. 37, №. 3, pp. 441-443.
45. Šoštarić S., Ulmer J., Mellamphy N. B., Margaroni M. *Different Voices: Gender and Posthumanism*. V&R Unipress, 2022, pp. 15-40.
46. Uygur G., Özdemir N. To overcome gender inequality in legal education: Ethical awareness. *Studia Iuridica*, 2022, T. 90, pp. 185-203.
47. Wennerås C. and Wold, A. Nepotism and sexism in peer-review. *Nature*, 387, 22 May, 1997, pp. 341-343.
48. Willinsky J. *Tempering the masculinities of technology. Masculinities at school*. Sage, Thousand Oaks, CA, 2000, pp. 253-282.